

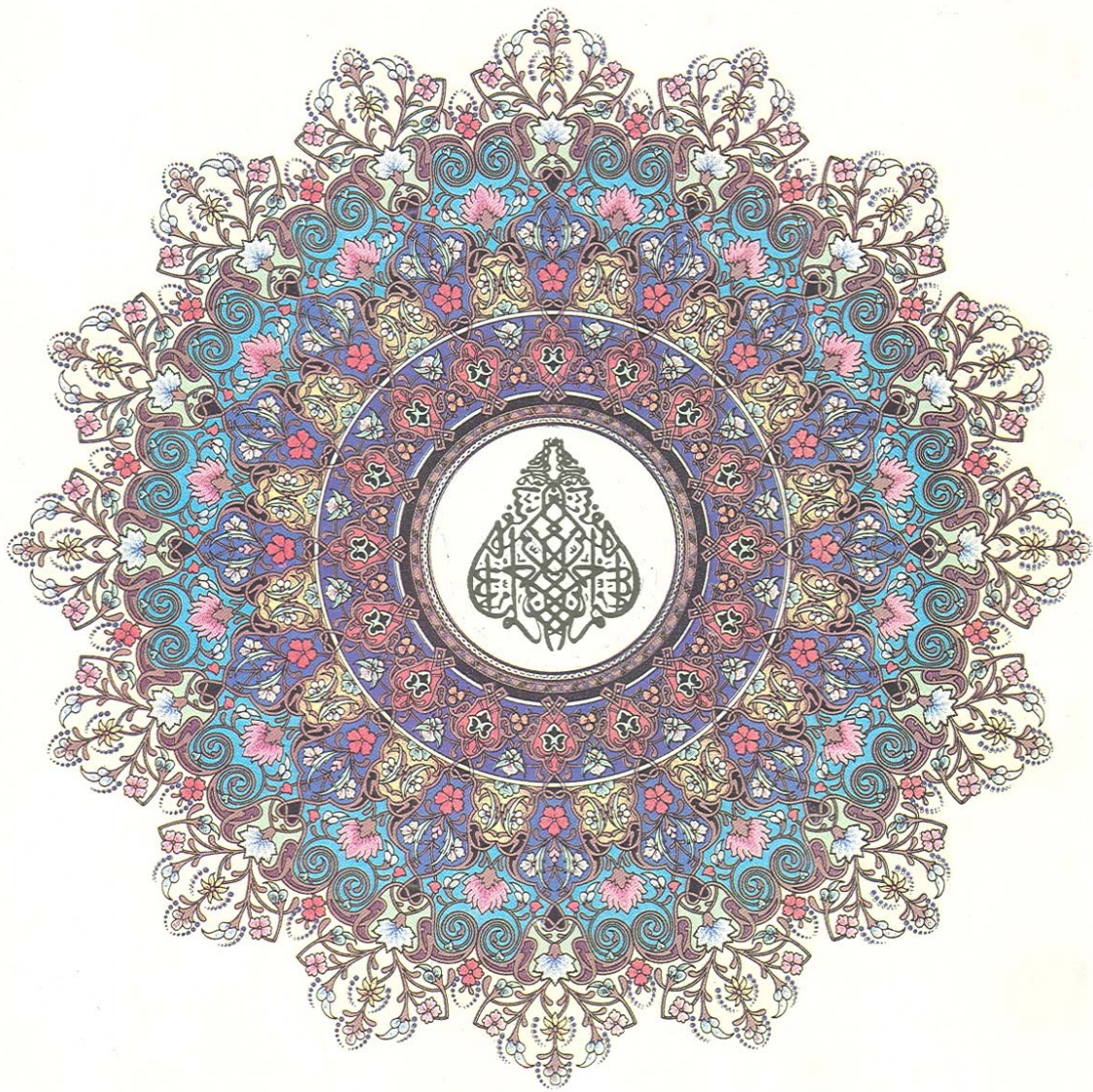

مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی

پیشنادهای اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران در زمینه رفع موانع تولید ملی

۲۰ آذرماه ۱۳۹۲

ویرایش چهارم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	۱. ساختار نفتی اقتصاد ایران و وابستگی رشد اقتصادی کشور به نفت
۶	۲. تحریم های بین المللی و پیامدهای اقتصادی آن
۸	۱. ۲. تأثیر تحریم ها بر تولید و صادرات نفت
۹	۲. ۲. تأثیر تحریم ها بر نرخ ارز
۱۳	۲. ۳. تأثیر تحریم ها بر تجارت خارجی غیر نفتی ایران
۱۴	۲. ۴. تأثیر تحریم ها بر تولید ملی و تورم داخلی
۲۳	۲. ۵. بحران بانکی و تحریم ها
۲۸	۲. ۶. چشم انداز رفع تحریم های بین المللی
۲۹	۳. وضعیت صندوق توسعه ملی
۳۱	۴. پیشنهاد برای رفع عاجلترین مسائل تولید کشور
۳۱	۴. ۱. نظام ارزی و نرخ ارز
۳۱	۴. ۲. سیاست های تجاری
۳۲	۴. ۳. تسهیلات بانکی
۳۳	۴. ۴. حمایت از تولید در بخش کشاورزی
۳۳	۴. ۵. حمایت از تولید در بخش صنعت
۳۳	۴. ۶. حمایت از تولید در بخش معدن
۳۴	۴. ۷. امور مالیاتی
۳۴	۴. ۸. کار و رفاه اجتماعی
۳۴	۴. ۹. توانمندسازی بخش خصوصی
۳۵	۴. ۱۰. بهبود محیط کسب و کار
۳۵	۴. ۱۱. سایر
۳۶	پیوست ۱: لایحه پیشنهادی برای حمایت از تولید ملی در شرایط ویژه اقتصادی کشور
۴۰	فهرست منابع

فهرست جداول

صفحه

عنوان

جدول ۱: رشد دراز مدت اقتصاد ایران	۴
جدول ۲: رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت (درصد)	۵
جدول ۳: ضریب همبستگی بین رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت	۵
جدول ۴: تغییر امتیازات ریسک کشوری ایران از ماه مارس ۲۰۱۱ تا ژوئن ۲۰۱۳	۷
جدول ۵: وضعیت تولید نفت و گاز ایران در سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ (میلیون بشکه در روز)	۹
جدول ۶: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیر نفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی دوازده ماهه سال ۹۱ - ۱۳۹۰	۱۳
جدول ۷: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی هشت ماهه سال های ۹۲ - ۱۳۹۱	۱۳
جدول ۸: رشد تولید ناخالص داخلی بر حسب فعالیت های اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ (درصد)	۱۶
جدول ۹: سهم فعالیت های اقتصادی در رشد تولید ناخالص داخلی (درصد)	۱۷
جدول ۱۰: تحول تولید برخی از محصولات صنعتی در پنج ماهه اول سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲	۱۸
جدول ۱۱: آمار جوازهای تاسیس و پروانه های بهره برداری در بخش صنعت کشور ۱۳۸۹ - ۱۳۹۲	۱۹
جدول ۱۲: وضعیت پروانه های بهره برداری صادره در بخش معدن	۲۱
جدول ۱۳: سهم بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی در رشد پایه پولی (درصد/ واحد درصد)	۲۳
جدول ۱۴: خطوط اعتباری دریافتی بانک مسکن و سهم آن از کل بدهی بانک ها به بانک مرکزی (میلیارد ریال)	۲۶
جدول ۱۵: ترکیب بخشی طرح های ارزی مصوب تا تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲۵	۳۰

فهرست نمودارها

صفحه

عنوان

نمودار ۱: ارزش صادرات نفت و سهم آن در صادرات کالای کشور	۳
نمودار ۲: رشد اقتصادی و رشد ارزش صادرات نفت (درصد)	۴
نمودار ۳: تولید و صادرات نفت ایران (هزار بشکه در روز)	۹
نمودار ۴: رونق نفتی، تنزل نرخ حقیقی ارز و افزایش واردات (۱۳۷۹-۱۳۹۰)	۱۱
نمودار ۵: افزایش کسری بازرگانی غیر نفتی ایران در دوره رونق نفتی و آسیب پذیری اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۱) به میلیون دلار	۱۱
نمودار ۶: تحول نرخ ارز از ۱۵ آبان ۱۳۹۱ تا ۱۳ آبان ۱۳۹۲ در بازار آزاد	۱۲
نمودار ۷: تراز حساب جاری کشور طی دوره ۹۳- ۱۳۸۴ (میلیون دلار)	۱۴
نمودار ۸: آثار تحریم ها بر تورم و سطح تولید	۱۵
نمودار ۹: نرخ رشد اقتصادی کشور (درصد)	۱۶
نمودار ۱۰: تغییرات مانده حقیقی تسهیلات بانکی به بخش صنعت و معدن (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶) - (میلیارد ریال)	۲۰
نمودار ۱۱: رشد نقدینگی و نرخ تورم در اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۳)	۲۲
نمودار ۱۲: بدهی دولت به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱- ۱۳۷۹ (میلیارد ریال)	۲۶
نمودار ۱۳: بدهی شرکت ها و موسسات دولتی به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱- ۱۳۷۹ (میلیارد ریال)	۲۷

مقدمه

در جوامع امروزی سه رکن اصلی برای کارکرد مطلوب نظام سیاسی و اقتصادی عبارتند از دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی. اتاق بازرگانی ایران به عنوان یک تشکل صنفی تلاش می کند، به مثابه پارلمان بخش خصوصی، فارغ از گرایش‌های سیاسی با دولت تعامل سازنده داشته باشد. مشورت و تبادل نظر میان دولت و بخش خصوصی قطعاً در جهت اصلاح سیاست های اقتصادی و بهبود محیط کسب و کار مفید خواهد بود.

حال که کابینه دولت جدید شکل گرفته و این دولت گام در راه پر پیچ و خم و ناهموار اصلاحات اقتصادی نهاده است، فرصت را مغتنم شمرده و رؤس نظرات اتاق ایران را در حوزه سیاست های اقتصادی و تدابیر لازم برای حل عاجلترین مسائل تولید در کشور به استحضار دولت خدمتگذار می رسانیم. امید داریم که این نظرات در تنظیم برنامه کار دولت مورد توجه قرار گیرد.

امروزه وخامت اوضاع اقتصادی کشور در پی سیاستهای نادرست دولت قبلی و تشدید تحریم های اقتصادی و مالی کشورهای صنعتی بر کسی پوشیده نیست. واقعیت این است که در دوره رونق نفتی سالهای ۱۳۸۴-۱۳۹۰، دولت وقت دچار این وسوسه شد که با تزریق دلارهای نفتی به اقتصاد کشور، مسائل مبرم اقتصادی همچون بیکاری، فقر و از رشد ماندگی را یکباره حل کند. اما بی تدبیری در اداره امور اقتصادی کشور نه تنها موجب اتلاف منابع در مقیاس بی سابقه گردید، بلکه اقتصاد ایران را قبل از آغاز دور جدید تحریم های اقتصادی و مالی غرب در وضعیت رکود تورمی گرفتار کرد. در واقع حتی قبل از تشدید تحریم ها، کاهش نرخ حقیقی ارز همراه با سیاست درهای باز، توان رقابتی تولید کنندگان داخلی را زایل کرده و بسیاری از واحدهای تولیدی را به آستانه ورشکستگی کشانده بود.

تشدید تحریم های نفتی و مالی غرب به ویژه از تیر ماه سال ۱۳۹۱، وضعیت بحرانی کشور را تشدید کرد. بدین معنی که با تحریم خرید نفت ایران و خروج شرکت های نفتی خارجی از کشور تولید و صادرات نفتی کاهش یافت و این امر کسری موازنه بازرگانی خارجی را در پی داشت. کسری موازنه بازرگانی خارجی همراه با اختلال در نظام پرداخت های بین المللی، انتظارات تورمی را در کشور دامن زد. این وضعیت همراه با عرضه بی رویه نقدینگی موجب تشدید تورم و تنزل بی سابقه ارزش پول ملی گردید.

در این میان تولید کنندگان داخلی با توجه به افزایش شدید هزینه های تولید، کمبود نهاده های وارداتی و مضيقه مالی، ناگزیر به کاهش نرخ استفاده از ظرفیت های تولید و سرمایه گذاری شدند. در دوره ۱۳۹۲-۱۳۸۴ تولید کنندگان و بازرگانان کشور بطور همزمان در جبهه های مختلف درگیر مسائل حادی بوده اند. در آینده نیز بقا و رشد بخش خصوصی بستگی تام به شیوه حل این مسائل دارد:

یکم: رقابت با تولید کنندگان خارجی در بازارهای خارجی و داخلی. سرنوشت این رقابت بستگی به نحوه تعیین نرخ حقیقی ارز، حمایت های تعرفه ای، یارانه ها و مالیات های بخشهای تولیدی دارد.
دوم: رقابت نابرابر با شرکت های دولتی و شبه دولتی داخلی در زمینه شرکت در مناقصه های بزرگ نفتی و غیر نفتی، واگذاری سهام شرکتهای دولتی به بخش خصوصی و نظام انگیزشی تبعیض آمیزی که دولت در قبال بخش خصوصی و شرکتهای دولتی و شبه دولتی اتخاذ کرده است.

سوم: افزایش هزینه ها و ریسک های بخش خصوصی بر اثر نامساعد بودن محیط کسب و کار در کشور و سیر قهقرایی آن.

چهارم: مداخلات زیانبار و بی ضابطه دولت در نظام تخصیص تسهیلات بانکی، تعیین قیمت محصولات برخی از کالاها و خدمات و واردات بی رویه برخی از کالاها که در داخل به وفور تولید می شود (از آن جمله است واردات شکر و محصولات باغی).

پنجم: بی ثباتی اقتصاد کلان کشور که با تورم و رکود اقتصادی، کسری مزمن بودجه دولت و کسری موازنه بازرگانی خارجی مشخص می شود. بی ثباتی اقتصاد کلان، نظام قیمتها و ساز و کار تخصیص بهینه منابع را در اقتصاد مختل می سازد و ریسک فعالیتهای اقتصادی را افزایش می دهد.

در این گزارش تلاش شده است ضمن ارایه تحلیل مسائل اقتصادی کشور و بخش خصوصی، پیشنهادات مشخصی در جهت برون رفت از این وضعیت دشوار به دولت تدبیر و امید ارایه شود. پیشنهاد می شود محورهای اصلی این گزارش در جلسات منظم شورای گفتگو و در حضور دولتمردان و نمایندگان بخش خصوصی به بحث گذاشته شود و در هر مورد تصمیمات مقتضی اتخاذ گردد. اطمینان دارد تعامل سازنده دولت و تشکلهای بخش خصوصی ثمرات ارزشمندی برای جامعه و اقتصاد کشور در بر خواهد داشت.

۱. ساختار نفتی اقتصاد ایران و وابستگی رشد اقتصادی کشور به نفت

تحریم نفت ایران یکی از محوری ترین اجزای تحریم های کشورهای صنعتی غرب محسوب می شود. در واقع این کشورها با شناخت دقیقی که از وابستگی ساختار اقتصادی ایران به نفت دارند، دست به این اقدام زده اند. متأسفانه به رغم تلاشهایی که در دوره بعد از انقلاب اسلامی در راستای کاهش وابستگی کشور به نفت به عمل آمده است، در این زمینه موفقیت نمایی بدست نیاورده ایم. رونق نفتی دهه ۱۳۸۰ نیز وابستگی ایران را به نفت عمیق تر کرده و آسیب پذیری اقتصاد کشور را دو چندان نموده است.

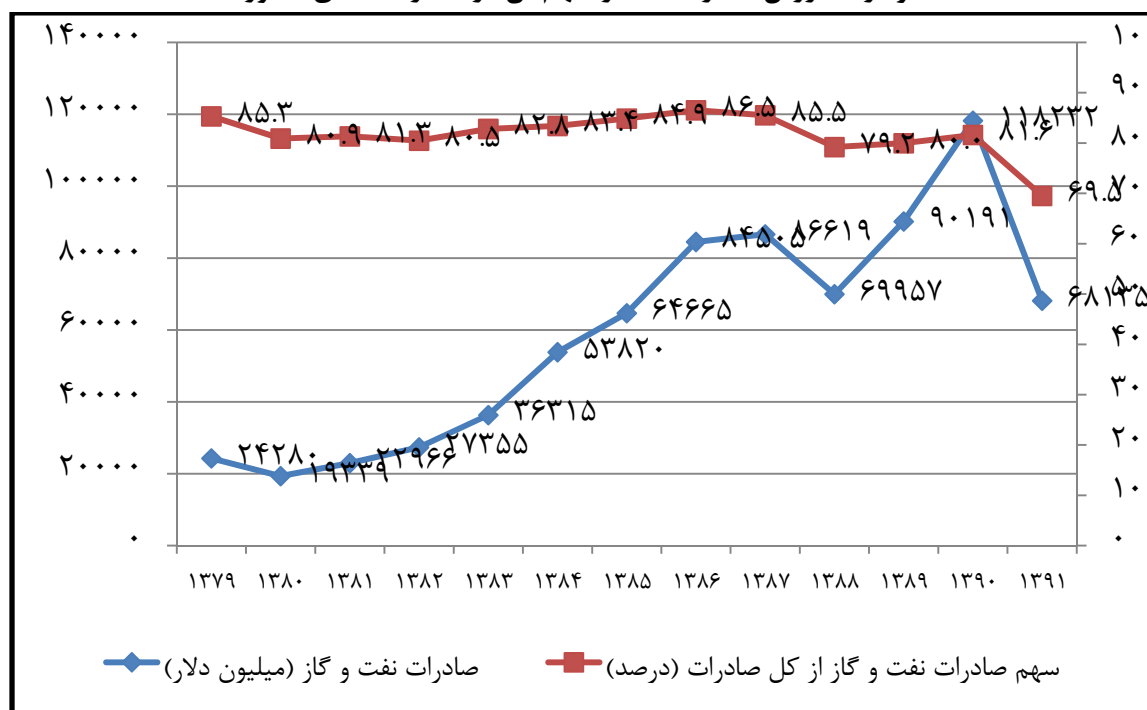
ویژگی های ساختاری اقتصادی ایران سبب وابستگی سیاست های پولی بانک مرکزی به سیاست های مالی دولت می شود. در دوره ۱۳۷۹-۱۳۹۰ بین ۸۰ تا ۸۵ درصد عایدات ارزی کشور از محل عایدات حاصل از صدور نفت خام و گاز تأمین شده است^۱ (نمودار ۱) و در دوره ۱۳۸۹-۱۳۸۱ بیش از ۵۰ درصد درآمدهای دولت از همین محل تأمین شده است^۲.

با تشدید تحریم های بین المللی در سال ۱۳۹۱، صادرات نفت ایران به شدت کاهش یافت به نحوی که در سال ۱۳۹۱، سهم صادرات نفت و گاز از کل صادرات کالایی کشور از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۱ به میزان ۱۲,۱ درصد کاهش یافته است.

^۱ - مستخرج از نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

^۲ - پبله فروش، میثم (۱۳۹۱).

نمودار ۱: ارزش صادرات نفت و سهم آن در صادرات کالای کشور

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

رشد اقتصاد کشور در دراز مدت (جدول ۱) گویای نکات مهمی است:

- ✓ میانگین نرخ رشد اقتصاد کشور در دوره قبل از انقلاب به مراتب بیش از دوران بعد از انقلاب بوده است.
- ✓ در دوران ۸ ساله جنگ تحمیلی، اقتصاد ایران، رشد منفی اقتصادی را تجربه کرد.
- ✓ در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی، به دلیل استفاده از ظرفیتهای بلا استفاده تولید و پایان یافتن طرحهای عمرانی نیمه تمام و تلاش دولت برای بازسازی بعد از جنگ، رشد اقتصادی کشور رضایت بخش بود.
- ✓ در برنامه دوم بواسطه بار گران بدهی های خارجی و شوک منفی نفتی، عملکرد اقتصاد کشور ضعیف بود.
- ✓ عملکرد اقتصاد کشور در دوران برنامه های سوم و چهارم نشان می دهد که در ظرف یک دهه اقتصاد ایران میانگین رشد بالاتر از ۵ درصد در سال را تجربه کرده است.
- ✓ با آن که آغاز رکود اقتصادی قبل از دوره تشدید تحریم های اقتصادی در کشور مشهود بود، اما در سال ۱۳۹۱ با تشدید تحریم ها خود را به صورت رشد منفی نشان داد.

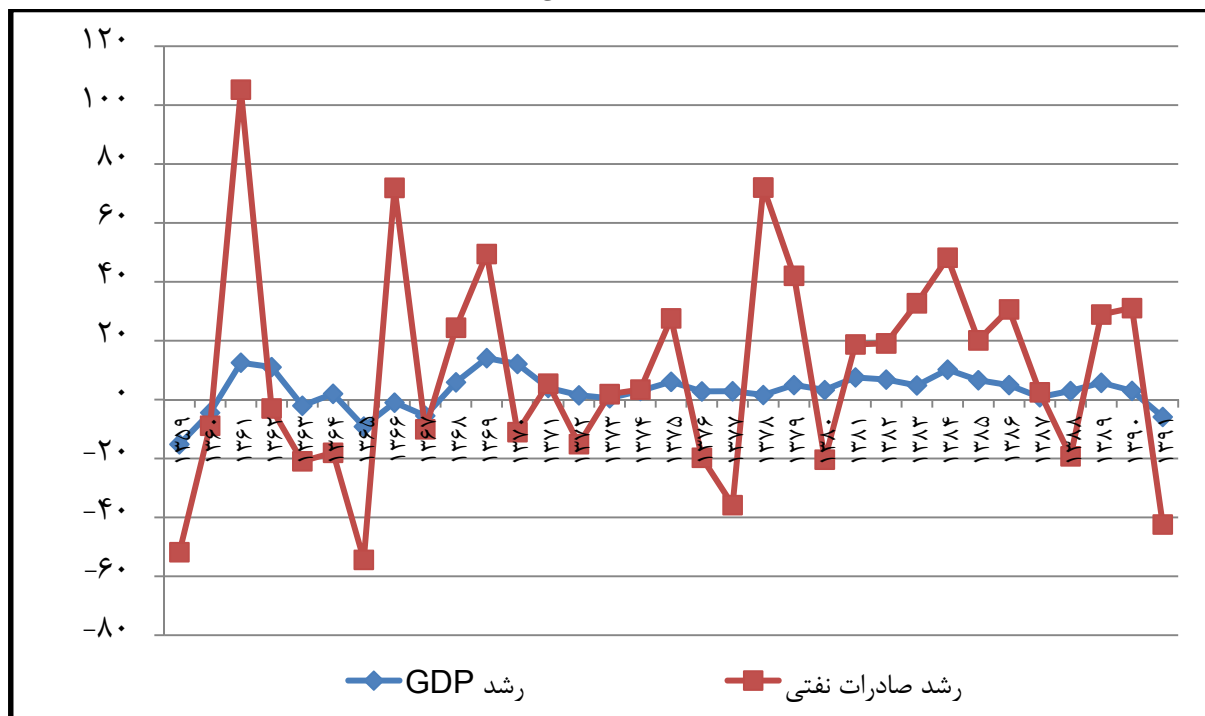
جدول ۱: رشد دراز مدت اقتصاد ایران

سال ها	میانگین	انحراف معیار	توضیح
۱۳۳۹-۵۱	۱۰,۶	۳,۵	قبل از شوک نفتی
۱۳۵۲-۵۷	۸,۰	۷,۶	بعد از شوک نفتی
۱۳۳۹-۵۷	۹,۰	۶,۲	قبل از انقلاب
۱۳۵۸-۶۷	-۱,۳	۸,۹	دوران جنگ
۱۳۶۷-۷۲	۷,۵	۵,۴	برنامه اول
۱۳۷۳-۷۸	۲,۸	۱,۹	برنامه دوم
۱۳۷۹-۸۳	۵,۴	۱,۷	برنامه سوم
۱۳۸۴-۸۸	۵,۱	۳,۶	برنامه چهارم
۱۳۸۹	۵,۸		
۱۳۹۰	۳,۰		
۱۳۹۱	-۵,۴		تشدید تحریم ها
۱۳۵۸-۹۱	۲,۸	۶,۲	بعد از انقلاب
۱۳۳۹-۹۱	۵,۹	۶,۸	کل دوره

مأخذ: محاسبات تحقیق

در نمودار (۲) همسویی رشد اقتصادی و نوسانات عایدات ارزی نفت به وضوح عیان است. برای اثبات این موضوع در جدول (۲) دوره های رونق و رکود را از یکدیگر تفکیک کرده ایم.

نمودار ۲: رشد اقتصادی و رشد ارزش صادرات نفت (درصد)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

همانطور که در جدول (۲) نشان داده ایم، در دوره های رونق اقتصادی، رشد درآمدهای ناشی از صادرات نفتی در خور توجه بوده است. اما دوره های رکود اقتصادی و رشد اندک اقتصادی با کاهش عایدات نفتی کشور همزمان بوده است.

جدول ۲: رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت (درصد)

رشد صادرات نفتی	رشد GDP بدون نفت	رشد GDP	
دوره های رونق			
۵۱,۲	۸,۲	۱۱,۸	۱۳۶۱-۶۲
۲۱	۱۰,۲	۱۰,۷	۱۳۶۸-۷۰
۲۷,۶	۷,۱	۶,۱	۱۳۷۵
۱۹,۶	۵,۵۷	۵,۲	۱۳۷۹-۹۰
دوره های رکود			
-۹,۹	-۰,۹	-۷,۸	۱۳۵۷-۶۰
-۳۱,۱	-۱,۷	-۳,۱	۱۳۶۳-۶۵
-۱۰,۱	-۷,۸	-۵,۵	۱۳۶۷
-۶,۶	۱,۳	۱	۱۳۷۲/۷۳
-۲۷,۸	۳,۶	۲,۸	۱۳۷۶-۷۷

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

ضرایب همبستگی میان رشد اقتصادی و رشد ارزش صادرات نفت کشور که در جدول (۳) درج شده، گویای این نکته است که در ادوار مختلف بجز در دوره برنامه سوم بعد از انقلاب میان این دو متغیر ضریب همبستگی مثبت وجود داشته است. ضریب همبستگی منفی دوره برنامه سوم را می توان به تشکیل حساب ذخیره ارزی و منفک نمودن بخشی از عایدات نفتی از بودجه عمومی دولت نسبت داد.

جدول ۳: ضریب همبستگی بین رشد اقتصادی و رشد صادرات نفت

توضیح	ضریب همبستگی	
قبل از انقلاب		
سال های رونق نفتی دهه ۵۰	+۰,۷۷	۱۳۵۲-۵۶
قبل از انقلاب	+۰,۳۱	۱۳۴۰-۵۷
بعد از انقلاب		
سال های جنگ	+۰,۶۴	۱۳۵۹-۶۷
برنامه اول	+۰,۶۱	۱۳۶۸-۷۲
برنامه دوم	+۰,۵۰	۱۳۷۳-۷۸
برنامه سوم	-۰,۸۸	۱۳۷۹-۸۳
برنامه چهارم	+۰,۸۱	۱۳۸۴-۸۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

رابطه مثبت میان عایدات ارزی حاصل از صادرات نفت و رشد اقتصادی بر این نکته دلالت دارد که هر گونه اختلال در صادرات نفت و یا کاهش قیمت جهانی نفت می تواند بر اقتصاد ایران تاثیر مخرب بر جای بگذارد.

۲. تحریم های بین المللی و پیامدهای اقتصادی آن

بعد از انقلاب اسلامی و به دنبال تسخیر سفارت امریکا در تهران، تحریم های دولت امریکا علیه ایران آغاز شد. این تحریم ها در سال ۱۹۹۵ به شرکتهای طرف معامله با ایران تعمیم یافت. در سال ۲۰۰۶ شورای امنیت سازمان ملل، با تصویب قطعنامه شماره ۱۶۹۶، تحریم هایی را در واکنش به خودداری ایران از توقف برنامه غنی سازی هسته ای خود وضع کرد. از آن پس ۳ قطعنامه دیگر در راستای تشدید تحریم ها علیه ایران در شورای امنیت به تصویب رسید.

ایالات متحده و متحدان آن از سال ۲۰۱۱ در واکنش به برنامه هسته ای ایران، تحریم های اقتصادی و مالی خود را تشدید کردند. ایالات متحده در دسامبر ۲۰۱۱، تحریم بانک هایی را که در فرایند تسویه مبادلات نفتی ایران با بانک مرکزی جمهوری اسلامی همکاری می کردند آغاز کرد. به موجب بند ۱۲۴۵ قانون دفاع ملی که در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسید، کشورهایی که از ایران نفت خام وارد می کردند تنها تا زمانی مجاز به این کار بودند که حجم خریدهای نفتی خود از ایران را به میزان درخور توجهی کاهش می دادند. در جولای سال ۲۰۱۲ اتحادیه اروپا تحریم های نفتی فوق را با تحریم خرید نفت ایران تشدید کرد. علاوه بر این اتحادیه اروپا شرکتهای بیمه اروپایی را از بیمه کردن نفتکش هایی که حامل نفت ایران بودند منع کرد. با توجه به سلطه اروپا بر بازار بیمه حمل و نقل دریایی، این اقدام ضربه مهلکی بر صادرات نفت کشور وارد کرد. با تدابیر فوق درآمدهای ارزی ایران از محل صادرات نفت خام از حدود ۸ میلیارد دلار در ماه در فصل اول سال ۲۰۱۱ به ۳,۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ کاهش یافت. صادرات نفت ایران که در اواخر سال ۲۰۱۱ ۲,۵ میلیون بشکه در روز بود به حدود ۱ میلیون بشکه در روز تنزل یافت.

ایران برای پرهیز از بحران تراز پرداختها به خرید طلا در بازارهای بین المللی روی آورد و در ازای صادرات نفت خود توانست از ماه مارس سال ۲۰۱۲ تا جولای ۲۰۱۳، معادل ۱۴ میلیارد دلار طلا از بازار جهانی خریداری کند. در ژانویه ۲۰۱۳ تحریم های امریکا شامل معاملات فلزات گرانبها نیز شد. هر چند بواسطه تحریم های کنگره امریکا معاملات طلا کاهش یافت، ایران توانست در فاصله زمانی ژانویه تا جولای ۲۰۱۳ میلادی به میزان ۲,۵ میلیارد دلار طلا از ترکیه خریداری کند.

از ۶ فوریه سال ۲۰۱۳ کشورهایی که مجاز به خریداری نفت ایران بودند از جمله ترکیه، هند، چین، ژاپن و کره جنوبی در پرداخت بهای نفت ایران با محدودیت جدیدی مواجه شدند. ایران بجای دریافت پول صادرات نفتی خود به این کشورها تنها مجاز شد آن دسته از کالاهایی را که مشمول تحریم نمی شوند از این کشورها وارد کند. بدین ترتیب بخشی از درآمدهای نفتی ایران عملاً در نزد این کشورها بلوکه شد. آمارهای اخیر دولت امریکا گویای آن است که در سه ماهه اول سال ۲۰۱۳ از ۳,۴ میلیارد دلار درآمد نفتی ایران در هر ماه ایران توانسته است فقط معادل ۱,۹ میلیارد دلار کالا از کشورهای طرف معامله خود وارد کند و ۱,۵ میلیارد دلار آن در حسابهای بانکی کشورهای وارد کننده نفت از ایران انباشته شده است.

برای اعمال فشار بیشتر به ایران مجلس نمایندگان امریکا قانون بازدارنده ایران از دستیابی به سلاح اتمی را به تصویب رساند که در صورت تصویب آن در مجلس سنا، صادرات نفت ایران بازهم محدودتر خواهد شد. انتظار می رفت این قانون تا اواخر پاییز ۲۰۱۳ از تصویب مجلس سنا بگذرد. اما آخرین اخبار گویای آن است که مجلس سنا تصویب این قانون را تا مشخص شدن نتایج مذاکرات جاری اتمی میان ایران و ۵+۱ به تاخیر انداخته است.^۱

به گفته آلن ایر سخنگوی وزارت امور خارجه امریکا از آنجا که مذاکرات هسته ای پیش رو پیچیده، فنی و نیازمند راستی آزمایی است، برای حصول توافق در این زمینه زمان نسبتاً طولانی باید صرف شود و هنوز خیلی زود است که از برداشته شدن تحریم ها سخنی به میان آید.^۲ به گفته دکتر علی واعظ تحلیلگر ارشد ایران در "گروه بین المللی بحران"، رفع تحریم ها با دشواری های زیادی رو به رو است. در مراحل اول آنچه واقع بینانه است رفع بعضی از تحریم های غیر نفتی است که به صورت موضوعی، محدود و به صورت بازگشت پذیر یعنی فقط با اجازه رئیس جمهور امریکا صورت می گیرد. این موارد شامل برداشتن تحریم تجارت فلزات گرانبها، تحریم صادرات پتروشیمی، رفع برخی از تحریم های محدود بانکی است. اما رفع تحریم های بیمه، کشتیرانی و تحریم های مربوط به پرداخت درآمدهای نفتی و شرکتهای نفتی و کشتیرانی ایران در مراحل آخر مذاکرات قابل حصول است.^۳

بر اثر تشدید تحریم های تجاری و مالی کشورهای صنعتی وضعیت ریسک کشوری ایران وخیم تر شده است (جدول ۴).

جدول ۴: تغییر امتیازات ریسک کشوری ایران از ماه مارس ۲۰۱۱ تا ژوئن ۲۰۱۳

شرح	متوسط منا	الجزیره	مصر	ایران	عراق	اردن	لیبی	ترکیه
شاخص ریسک کشوری (ظرفیت بیرونی و نهادها)	۰,۲	۰,۲	-۰,۵	۰,۲	۳	-۱,۱	۰,۷	-۰,۶
۱- ظرفیت سازگاری با عوامل بیرونی	۰,۳	۰,۸	-۱,۲	۱,۱	۲,۷	-۲,۷	۱,۸	-۰,۶
ساز و کار نرخ ارز	۰,۳	۰	-۳	۲	-۲	۰	۰	۳
رشد بهره‌وری نیروی کار	-۰,۱	-۰,۲	-۲,۲	-۳,۱	۲	-۳,۶	۷,۵	۰,۷
بدهی خارجی	-۰,۳	۰,۴	-۰,۸	۰		-۲,۴		۰,۴
حاشیه امن ذخایر	-۰,۵	۰	-۳	-۲,۲	N/A	-۳,۹	N/A	-۰,۶
نسبت ذخایر به واردات	-۱,۴	۰	-۶	-۴,۴		-۲,۲		-۰,۷
حساب جاری	۰,۳	۳,۳	-۰,۱	۰	۴,۷	-۶,۳	۰	-۱
آسیب‌پذیری تجاری	۰,۲	۰,۲	۰,۲	۰,۱	۰	۰,۵	۰,۵	-۰,۱

^۱ -Roubini Global Economics, october ۲۰۱۳, When Will Iran Run Out of Money?

^۲ - گفتگوی هفته نامه تجارت فردا با آلن ایر، شنبه ۴ آبان ۱۳۹۲.

^۳ - گفت و گو با علی واعظ در باره تحریم، آینده مذاکرات ایران و امریکا و دستاوردهای نشست ژنو، نشریه تجارت فردا ۴ آبان ۱۳۹۲.

شرح	متوسط منا	الجزیره	مصر	ایران	عراق	اردن	لیبی	ترکیه
۲- دوام پذیری نهادی	۰,۱	-۰,۳	۰,۱	-۰,۷	۳,۳	۰,۴	-۰,۴	-۰,۶
سیاست مالی	-۰,۵	-۰,۶	-۰,۷	-۳,۵	۱۰	-۲,۲	۰	۰,۳
کسری مالی	-۱,۱	-۱,۱	۰	-۶,۹	۱۰	-۲,۳	۰	۰,۲
بخش بانکی	-۰,۶	-۲,۱	۰,۲	-۱,۳	۱,۸	۱,۲	-۰,۱	-۱,۶
کفایت سرمایه	۰,۴	۰	۰	-۰,۹		۰	۰	۰
نسبت وام به سپرده	-۰,۶	۰	۰	-۴,۳	۰,۹	۰	-۰,۱	-۳,۱
درجه موثر بودن دولت	-۰,۲	۰	-۰,۹	۰	۰,۱	-۰,۳	-۰,۴	۰
کنترل فساد	-۰,۳	۰	-۱,۲	-۰,۵	۰,۴	-۰,۶	-۰,۳	۰
۳- پتانسیل رشد در میان مدت	۰,۲	-۰,۳	۰,۱	۰	۰,۱	۰,۱	۱,۱	۰,۳
عوامل جمعیتی	-۰,۱	-۰,۴	-۰,۱	-۰,۱	۰,۱	-۰,۱	۰,۶	۰
رشد بهره‌وری نیروی کار	-۰,۱	-۰,۲	-۲,۲	-۳,۱	۲	-۳,۶	۷,۵	۰,۷
زیرساخت‌ها	۰,۷	۱,۱	۱,۷	۰,۸	۰,۳	۰,۷	۱,۲	۰,۶
محیط کسب و کار	-۰,۲	-۰,۱	-۰,۸	-۰,۳	۰,۲	۰,۲	۰	۰,۳

RGE Country Insights

۱.۲. تأثیر تحریم‌ها بر تولید و صادرات نفت

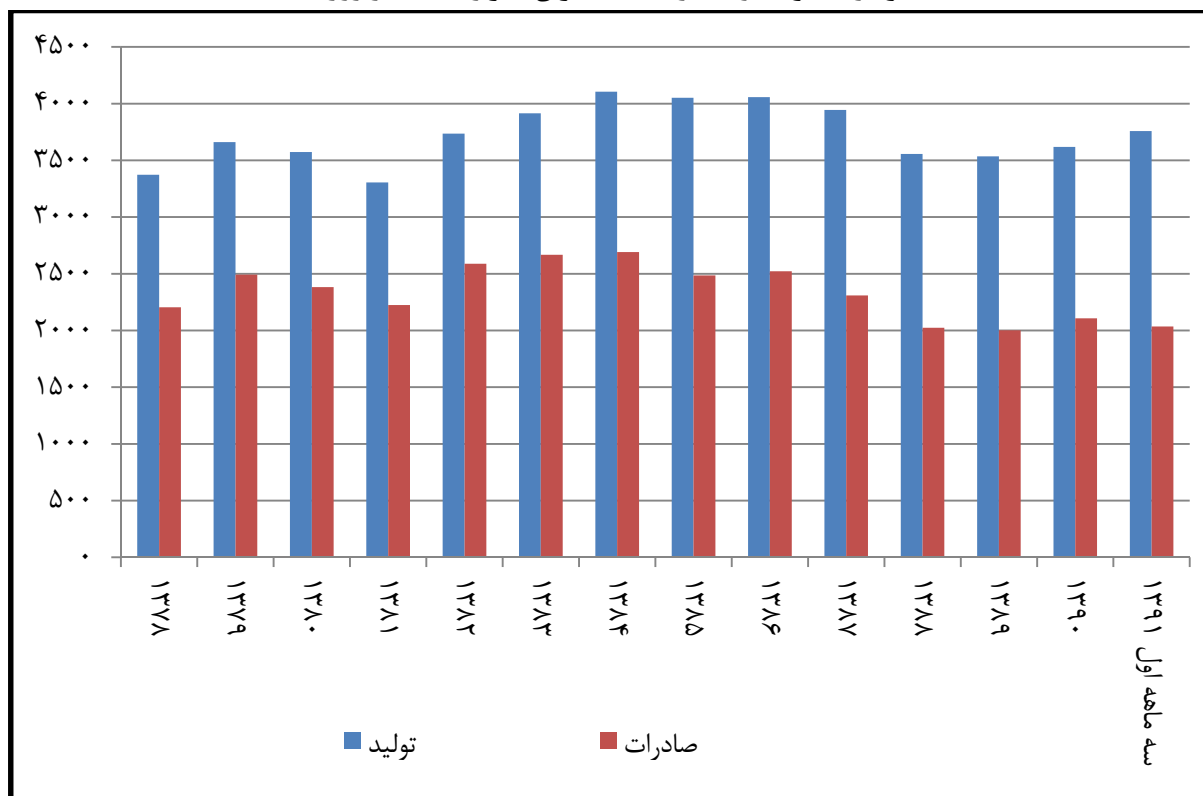
تولید و صادرات نفت ایران از سال ۱۳۸۷ یعنی قبل از تشدید تحریم‌های غرب بواسطه سرمایه‌گذاری اندک در صنعت بالا دستی نفت و کاهش تزریق گاز به چاه‌های نفتی رو به کاهش گذاشته بود (نمودار ۳). گزارش ماه اکتبر اوپک نشان می‌دهد که تولید نفت خام ایران از ۳۶۲۸ هزار بشکه در روز در سال ۲۰۱۱ به ۲۹۷۳ هزار بشکه در سال ۲۰۱۲ کاهش یافته است. میزان تولید ایران در سه ماهه سوم سال ۲۰۱۳ از این مقدار نیز کمتر شد و به ۲۶۸۹ هزار بشکه کاهش یافت.

شواهد موجود گویای آن است که صادرات نفت ایران از تیر ماه سال ۱۳۹۱ بر اثر اجرایی شدن دور جدید تحریم‌ها رو به کاهش گذاشت. خبرگزاری رویتر در گزارش ۲۵ اکتبر خود اعلام کرده است که صادرات نفت خام ایران در ماه سپتامبر ۲۰۱۳ در حدود ۹۳۶ هزار بشکه در روز بوده که انتظار می‌رود در ماه اکتبر به ۷۱۹ هزار بشکه در روز تقلیل یابد. با این وضع در سال آینده انتظار نمی‌رود صادرات نفت ایران فراتر از یک میلیون بشکه در روز باشد.

تا جایی که به قیمت‌های آینده بازار نفت مربوط می‌شود باید گفت، اداره اطلاعات انرژی آمریکا در گزارش چشم انداز کوتاه مدت انرژی که در جولای سال ۲۰۱۳ منتشر شد، بهای هر بشکه نفت خام برنت را در سال ۲۰۱۴ معادل ۱۰۰ دلار پیش بینی کرده است. سایت فوربس نیز در چند گزارش به قلم کارشناسان ارشد انرژی از افت بهای نفت خام در یک سال و نیم آینده خبر داده است. بر اساس این گزارشات بهای سبد نفتی اوپک در سال ۲۰۱۴ بین ۹۴ تا ۹۸ دلار در هر بشکه خواهد بود. با این همه وزیر نفت ایران اخیراً اظهار

داشته مطالعات همه جانبه ما نشان می دهد که پیش بینی قیمت نفت ایران از قرار هر بشکه ۱۰۰ دلار در سال ۱۳۹۳ واقع بینانه است.

نمودار ۳: تولید و صادرات نفت ایران (هزار بشکه در روز)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ایران (برای سال های مختلف)

صندوق بین المللی پول وضعیت تولید نفت و گاز ایران را در دوره تشدید تحریم ها به شرح جدول زیر ارایه داده است.

جدول ۵: وضعیت تولید نفت و گاز ایران در سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ (میلیون بشکه در روز)

۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	
۲,۴	۲,۵	۲,۸	۳,۶	نفت
۳,۲	۳,۲	۳,۲	۳,۱	گاز

مأخذ: گزارش صندوق بین المللی پول

۲.۲. تأثیر تحریم ها بر نرخ ارز

در ایران به دلیل وابستگی شدید به درآمدهای ارزی حاصل از نفت و نوسانات بالای این درآمدها، پیوسته شاهد نوسانات شدید نرخ ارز بوده ایم. تمایل دولت به استفاده از لنگر اسمی نرخ ارز به منظور مقابله با تورم موجب کاهش نرخ حقیقی ارز می شود. تنزل نرخ حقیقی ارز در دوره رونق نفتی ۹۰-۱۳۸۰ به وضوح

مشهود بود. این امر موجب کاهش توان رقابتی تولید کنندگان داخلی در بازار ملی و جهانی شده است (نمودار ۴).

افزایش کسری تراز بازرگانی غیر نفتی به تبع این سیاست اجتناب ناپذیر است. این وضعیت اقتصاد ایران را در مقابل تحریم های غرب به شدت آسیب پذیر کرده است (نمودار ۵). تناقض در رفتار سیاستگذاری اقتصادی و سیاست خارجی ایران امروزه به چشم اسفندیار اقتصاد ایران تبدیل شده است.

نرخ ارز مهمترین متغیر کلیدی اقتصاد بشمار می رود. نرخ اسمی ارز در وضعیت بی ثباتی اقتصاد کلان به ویژه تورم های مزمن به خصوص در وضعیتی که توام با عدم تعادل در موازنه بازرگانی خارجی و تراز پرداختها باشد، دستخوش تغییر می شود. هر چند کاهش نرخ اسمی ارز می تواند موجب بهبود رابطه مبادله کشور و توان رقابتی تولید کنندگان داخلی در بازارهای داخلی و خارجی شود، اما تورم و کاهش دستمزدهای واقعی ناشی از آن می تواند از نظر اجتماعی مشکل ساز شود.

در کشور ما نگهداشتن نرخ حقیقی ارز در سطح نسبتا ثابت به دو دلیل دشوار بوده است:

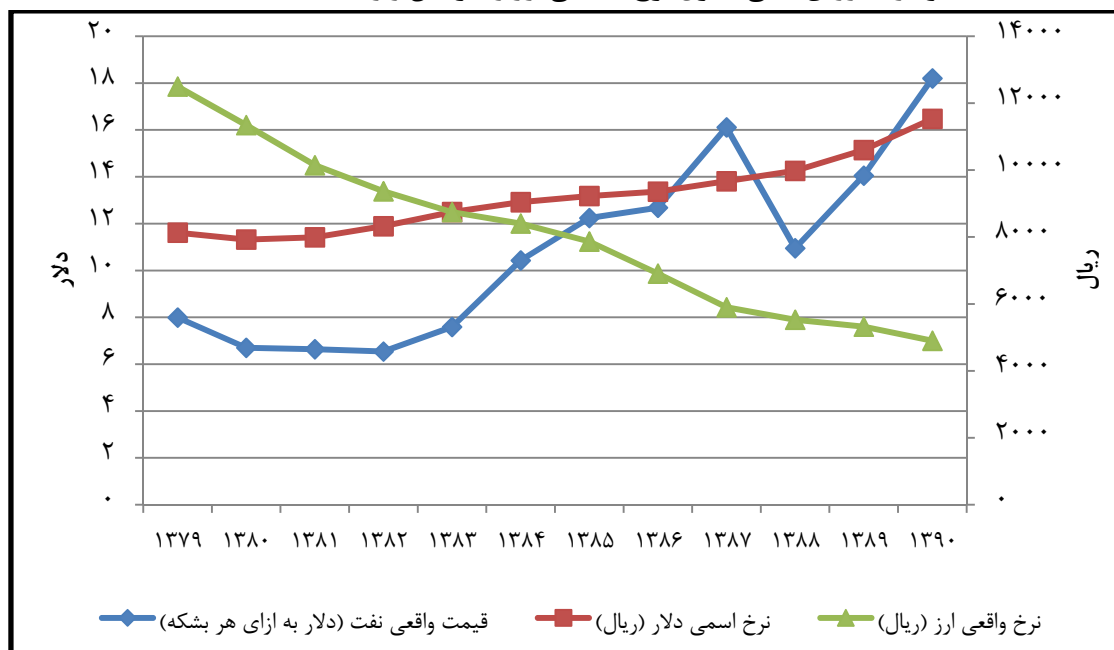
یکم- در دوره رونق نفتی، تزریق دلارهای نفتی به اقتصاد به معنای سیاست های مالی و پولی انبساطی است و موجب تحریک تقاضای کل می شود. دولتها برای مقابله با تورم به اتخاذ سیاست درهای باز و حفظ نرخ اسمی ارز در سطح پایین روی می آورند. بدین ترتیب نرخ حقیقی ارز تنزل می یابد و توان رقابت کشور از دست می رود.

دوم- در دوره مضيقه ارزی مانند دوره جنگ هشت ساله (۱۳۶۷-۱۳۵۹)، دوره کاهش شدید قیمت نفت (۱۳۷۶-۱۳۷۹) و تشدید تحریم های اقتصادی (۱۳۹۲ - ۱۳۹۱)، نظام نرخ ارز شناور از کار می افتد و دولتها به نظام چند نرخي ارز همراه با سهمیه بندی آن روی می آورند. هر چند تنزل ارزش پول ملی در این وضعیت به نفع صادر کنندگان است، اما به دلیل پیش بینی ناپذیری وضعیت های اضطراری، تولید کنندگان داخلی نمی توانند ریسک سرمایه گذاری برای توسعه صادرات را بپذیرند.

برای چاره جویی این مشکل در برنامه سوم اقدام به ایجاد حساب ذخیره ارزی شد. اما دولت وقت، به رغم رونق نفتی در برنامه چهارم به سرعت موجودی آن را به صفر رساند. در برنامه پنجم صندوق توسعه ملی ایجاد گردید. اما ترکیب هیئت مدیره صندوق و مصوبات مجلس در قالب قوانین بودجه سنواتی، به دولت اجازه می دهد به نحو دلخواه از موجودی صندوق برداشت نماید. اگر بتوان نفت را از بودجه دولت تفکیک کرد، آنگاه می توان بر سیاست های انبساطی مالی و پولی دولت و بانک مرکزی مهار زد و نرخ حقیقی ارز را در سطح نسبتا ثابتی نگهداشت.

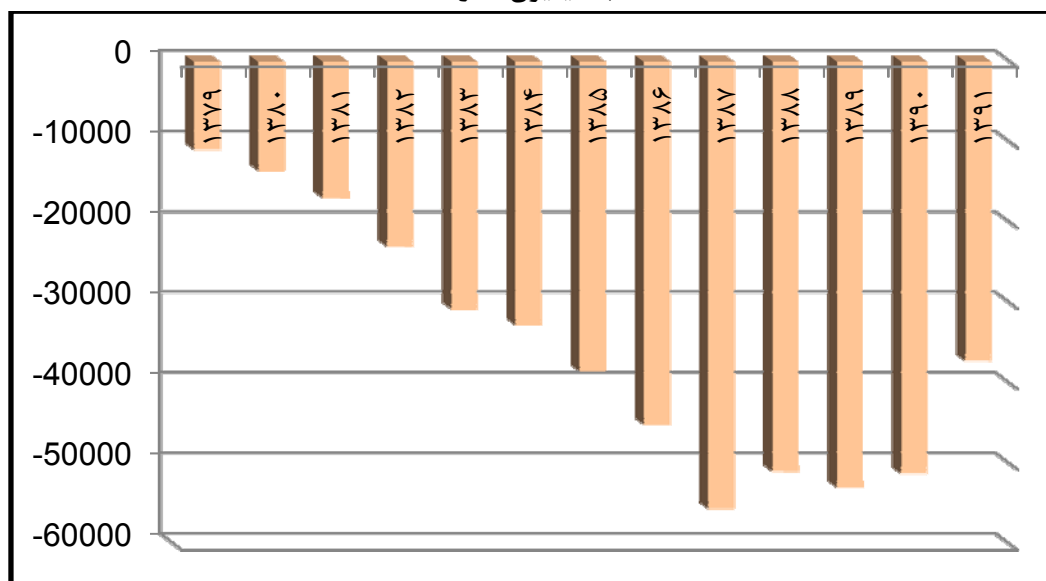
در شرایط فعلی، لازمه حفظ ارزش پول ملی در یک سطح نسبتا با ثبات که ضامن توان رقابتی کشور باشد، علاوه بر مهار تورم، برداشته شدن موانع موجود در پیش پای تجارت خارجی و پرداخت های بین المللی کشور است. نکته در اینجا است که تحقق این دو با وقفه زمانی نسبتا طولانی همراه خواهد بود.

نمودار ۴: رونق نفتی، تنزل نرخ حقیقی ارز و افزایش واردات (۱۳۷۹-۱۳۹۰)

مأخذ: محاسبات تحقیق

نمودار ۵: افزایش کسری بازرگانی غیر نفتی ایران در دوره رونق نفتی و آسیب پذیری اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۱)
به میلیون دلار

مأخذ: محاسبات تحقیق

به دنبال تشدید تحریم‌ها، عرضه ارز به شدت کاهش پیدا کرد. انتظارات تورمی افزایش یافت. نرخ تعادلی بازار ارز در شرایط کاهش عرضه، افزایش یافت. هجوم سفته‌بازان به بازار ارز موجب تشدید بحران ارزی شد. بعد از انتخابات و اعلام سیاست‌های اقتصادی و خارجی دولت جدید، انتظارات تورمی فروکش کرد و نرخ ارز در حول هر دلار ۳۰ هزار ریال تثبیت شد (نمودار ۶).

نمودار ۶: تحول نرخ ارز از ۱۵ آبان ۱۳۹۱ تا ۱۳ آبان ۱۳۹۲ در بازار آزاد

مأخذ: محاسبات تحقیق

هم اکنون سیستم چند نرخ ارز برقرار است. بانک مرکزی به دلیل محدودیت ذخائر ارزی و نامشخص بودن افق حل مسائل هسته ای ایران و رفع تحریم ها نمی تواند مداخله فعال در بازار ارز داشته باشد. دولت ترجیح می دهد برای رفع کسری بودجه خود قیمت هر دلار از ۲۶ هزار ریال کمتر نشود. در وضعیت جدید، توان رقابت تولید کنندگان داخلی افزایش یافته، اما موانع تجارت خارجی و پرداخت های بین المللی مانع از توسعه صادرات غیر نفتی شده است. نوسانات نرخ ارز، ریسک سرمایه گذاری و فعالیت های تجاری را افزایش داده است.

تا جایی که به بازگشت مجدد به نظام ارزی شناور هدایت شده مربوط می شود باید گفت در قانون بودجه سال ۱۳۹۲ بانک مرکزی ملزم به بازگشت به نظام ارزی شناور هدایت شده و حمایت از یک نرخ واحد ارز شده است. اما باید توجه داشت که اجرای این سیاست توسط بانک مرکزی در غیاب یک چشم انداز قابل پیش بینی از سرنوشت تحریم ها، دشوار خواهد بود. چرا که دفاع از هر نرخ ارز قابل قبولی در وضعیت نا اطمینانی به آینده حل مناقشات هسته ای، می تواند به از دست رفتن ذخایر بانک مرکزی بیانجامد. به ویژه آن که بانک مرکزی در شرایط تحریم مبادلات پولی در سطح بین المللی، دسترسی آسان به ذخایر خود در نزد بانک های خارجی نخواهد داشت.

با توجه به مجموعه ملاحظات فوق به نظر می رسد در سال ۱۳۹۲، بانک مرکزی نخواهد توانست شکاف بین نرخ ارز رایج در بازار آزاد را با نرخ رسمی اعلام شده خود از میان بردارد. اما بعد از برداشته شدن جزیی یا کلی تحریم ها می توان به سمت نظام نرخ ارز شناور هدایت شده حرکت کرد. در این صورت نیز بازگشت به نرخ ارز کمتر از ۲۵ تا ۳۰ هزار ریال می تواند توان رقابتی تولید کنندگان داخلی را کاهش دهد و موجب تشدید کسری تراز پرداختها شود.

۳.۲. تأثیر تحریم ها بر تجارت خارجی غیر نفتی ایران

بدنبال تشدید تحریم ها از تیر ماه سال ۱۳۹۱، اقتصاد ایران در این سال شاهد کاهش صادرات کالاهای غیر نفتی در مقایسه با سال ۱۳۹۰ بوده است (جدول ۶). کاهش صادرات میعانات گازی و محصولات پتروشیمیایی در سال ۱۳۹۱ در خور توجه بوده است، به نحوی که افزایش صادرات سایر کالاها نتوانسته آن را جبران کند.

کاهش وزن و ارزش واردات کشور در این دوره بیش از کاهش وزن و ارزش صادرات غیر نفتی بوده است (همانجا).

جدول ۶: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیر نفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی دوازده ماهه سال ۹۱-۱۳۹۰

فعالیت	دوازده ماهه سال ۱۳۹۱		دوازده ماهه سال ۱۳۹۰		درصد تغییرات نسبت به سال قبل				
	وزن (هزار تن)	ارزش	وزن (هزار تن)	ارزش	وزن	ارزش			
میلیون دلار	میلیون یورو	میلیون دلار	میلیون یورو	وزن	ارزش				
صادرات	۷۹۵۶۶	۳۲۱۸۰	۴۱۴۴۸	۷۷۸۰۷	۳۱۸۳۶	۴۳۹۷۵	۲,۲۶	۱,۰۸	۵,۷۵
واردات	۳۹۴۸۱	۴۱۴۶۸	۵۳۴۵۱	۳۸۳۷۹	۴۴۷۹۴	۶۱۸۰۸	۲,۸۷	-۷,۴۲	-۱۳,۵۲

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همانطور که آمار تجارت خارجی ایران در هشت ماهه سال ۱۳۹۲ نشان میدهد، اقتصاد کشور در این سال بیش از سال قبل سنگینی تحریم ها را تجربه کرده است (جدول ۷).

جدول ۷: آمار مقدماتی مقایسه ای صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی) و واردات قطعی طی هشت ماهه سال های ۹۲-۱۳۹۱

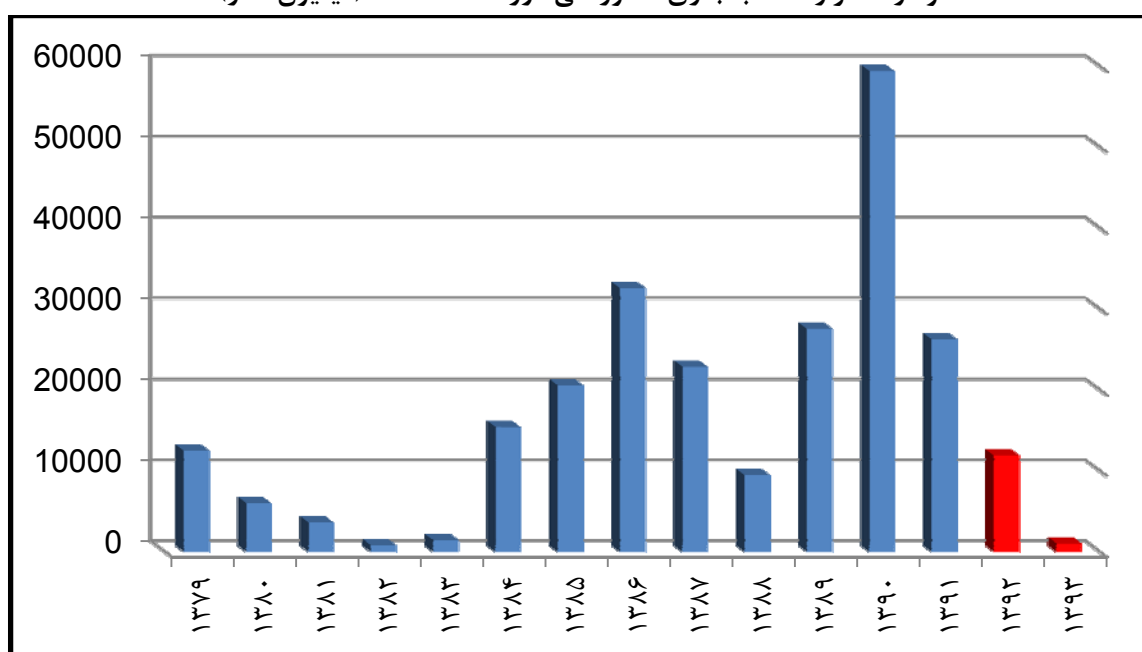
فعالیت	هشت ماهه سال ۱۳۹۲		هشت ماهه سال ۱۳۹۱		درصد تغییرات نسبت به مدت مشابه سال قبل	
	وزن (هزار تن)		ارزش (میلیون دلار)		وزن	ارزش
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)		
صادرات	۵۶۸۴۴	۲۴۶۰۵	۵۲۷۵۵	۲۸۲۰۹	۷،۷۵	-۱۲،۷۸
واردات	۱۸۹۲۵	۲۸۲۴۷	۲۷۲۸۲	۳۶۵۶۵	-۳۰،۶۳	-۲۲،۷۵

ماخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

کاهش صادرات غیر نفتی کشور از این جهت نگران کننده است که اقتصاد کشور نمی تواند در مقابل تحریم های نفتی از طریق افزایش صادرات نفتی منابع ارزی جدیدی تحصیل کند. کاهش شدید واردات کشور نیز از این جهت نگران کننده است که موجب کمبود کالاهای سرمایه ای و واسطه ای می شود و در جریان سرمایه گذاری و تولید کشور اختلال ایجاد می کند.

مازاد تراز حساب جاری کشور که در سال ۱۳۹۰ درخور توجه بود (نمودار ۷)، در سال ۱۳۹۱ به ۲۶۲۷۱ میلیون دلار رسید و در ۶ ماهه اول سال ۱۳۹۲ بشدت کاهش یافت. در صورت تداوم تحریم ها در سال ۱۳۹۳ مازاد حساب جاری ایران بیشتر کاهش خواهد یافت.

نمودار ۷: تراز حساب جاری کشور طی دوره ۹۳-۱۳۸۴ (میلیون دلار)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای سال های مختلف

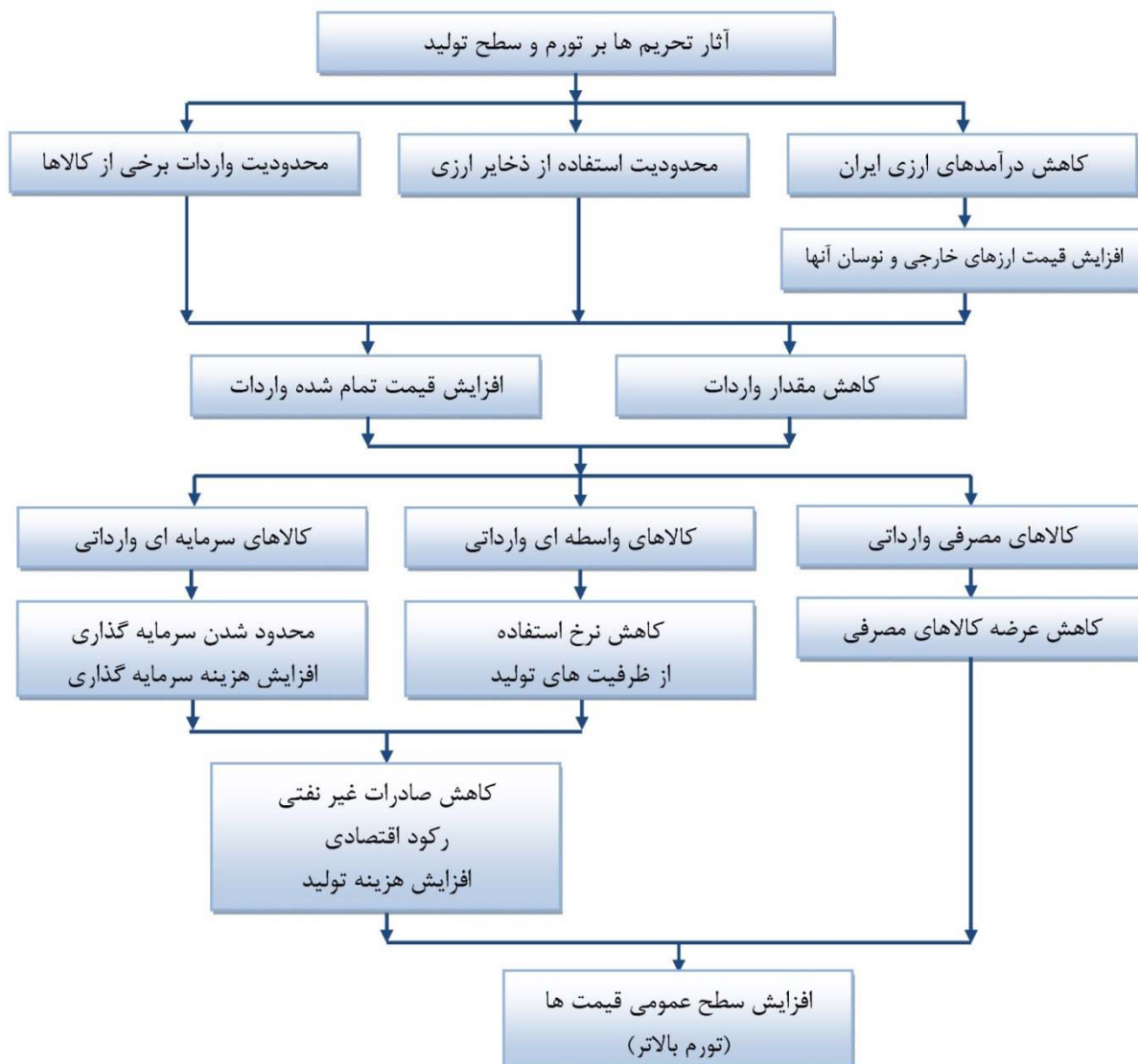
در نمودار فوق پیش بینی صندوق بین المللی پول در مورد تحول تراز حساب جاری کشور در سال های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ (مقارن با سال های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳) با رنگ قرمز نشان داده شده است. به طوری که ملاحظه می شود به دنبال تشدید تحریم ها از سال ۲۰۱۱، مازاد تراز حساب جاری به سرعت رو به کاهش گذاشته است و در سال آینده به رقم ناچیز ۱ میلیارد دلار تقلیل خواهد یافت.

۴.۲. تأثیر تحریم ها بر تولید ملی و تورم داخلی

در نمودار (۸) بصورت شماتیک فرایند تأثیر تحریم ها بر سطح تولید و سطح عمومی قیمتها در کشور نشان داده شده است. تحریم ها همانطور که قبلا تشریح کردیم اثر چند سویه بر تجارت خارجی ایران داشته است. از یکسو موجب کاهش صادرات نفت خام و کالاهای غیر نفتی شده است. از سوی دیگر بر واردات کالاهای

مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای تأثیر منفی گذاشته است. بدین معنی که هم واردات کشور به دلیل تنزل ارزش ریال گرانتر از قبل شده و هم دشوارتر.

نمودار ۸: آثار تحریم‌ها بر تورم و سطح تولید

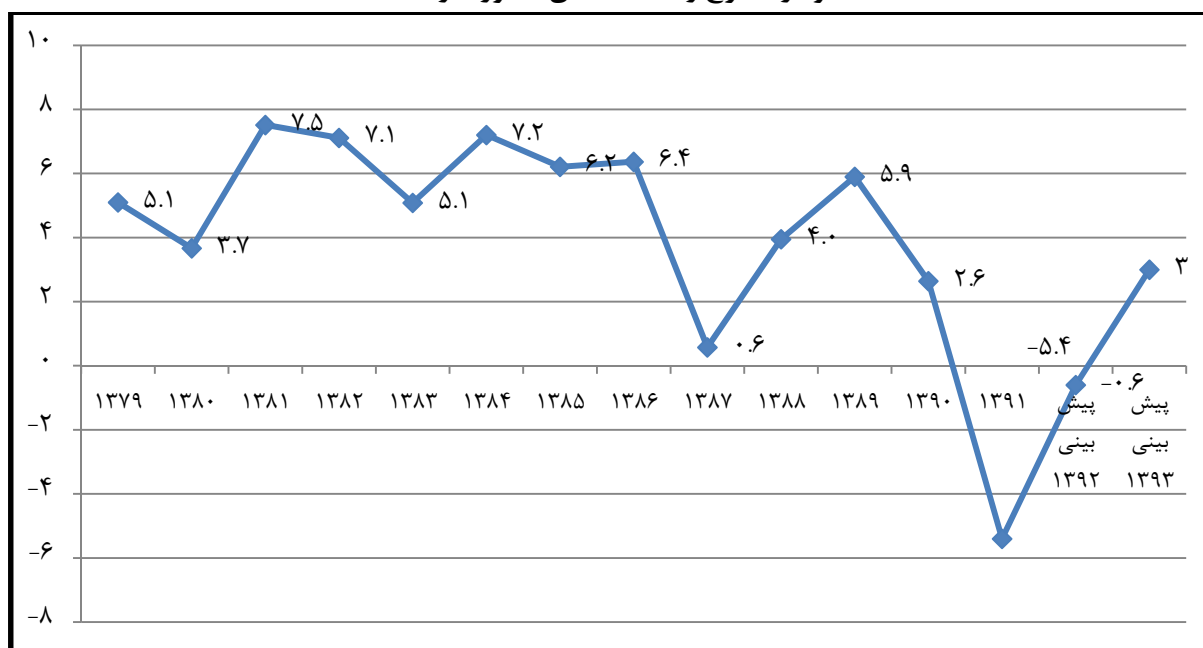

اثر توأم این تأثیرات منجر به رکود اقتصادی و افزایش نرخ تورم در اقتصاد کشور شده است. در واقع نرخ رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۱ برای اولین بار در دهه اخیر منفی شد و به منهای ۵,۴ درصد کاهش یافت. تخمین بانک مرکزی نشان می‌دهد که انتظار می‌رود عملکرد اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۲ نیز به رشد منفی (منهای ۰,۶ درصد) بیانجامد. پیش‌بینی بانک مرکزی برای سال ۱۳۹۳ گویای آن است که انتظار می‌رود نرخ رشد اقتصادی کشور به ۳ درصد برسد (نمودار ۹). حتی اگر این پیش‌بینی خوشبینانه تحقق یابد در سال ۱۳۹۳ سطح تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت همچنان از سطح تولید کشور در سال ۱۳۹۰

پایین تر خواهد بود. بدیهی است تاثیر رشدهای منفی و پایین بر بازار کار کشور مخرب خواهد بود و انتظار می رود نرخ بیکاری در ساهای ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ افزایش یابد.

صندوق بین المللی پول در گزارش خود تحت عنوان "چشم انداز اقتصاد جهان" که در اکتبر ۲۰۱۳ (مهر ماه ۱۳۹۲) منتشر شد، رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۳ (دیماه ۱۳۹۱ تا آذر ۱۳۹۲) را ۱٫۵- درصد پیش بینی کرده است. پیش بینی صندوق در مورد رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۴ (دیماه ۱۳۹۲ تا آذر ۱۳۹۳) ۱٫۳ درصد است.

نمودار ۹: نرخ رشد اقتصادی کشور (درصد)

مأخذ: حساب های ملی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار ایران، پیش بینی سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ از مصاحبه مدیر کل اقتصادی بانک مرکزی ایران.

جداول (۸) رشد بخش های اقتصادی کشور را نشان می دهد. همانطور که مشاهده می شود در سال ۱۳۹۱ به استثنای بخش کشاورزی، سایر بخش های اصلی اقتصاد کشور با نرخ رشد منفی مواجه بوده اند.

جدول ۸: رشد تولید ناخالص داخلی بر حسب فعالیت های اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ (درصد)

فعالیت های عمده	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
گروه کشاورزی	۸٫۸	۴٫۸	۶٫۳
گروه نفت	۱٫۹	۱٫۳	-۳۴٫۱
گروه صنایع و معادن	۹٫۳	۳٫۳	-۱۲٫۴
گروه خدمات	۴٫۰	۲٫۴	-۰٫۴
تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه	۵٫۸	۳٫۰	-۵٫۸
تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)	۶٫۱	۳٫۲	-۳٫۱

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

از آنجا که بخش نفت و صنایع و معدن در سال ۱۳۹۱ نرخ رشد منفی بیشتری را تجربه نموده اند، نسبت به سایر بخش های اقتصادی در سال ۱۳۹۱ با کاهش سهم بیشتری از اقتصاد کشور مواجه بوده اند.

جدول ۹: سهم فعالیت های اقتصادی در رشد تولید ناخالص داخلی (درصد)

۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	فعالیت های عمده
۰,۸	۰,۶	۱,۱	گروه کشاورزی
-۳,۰	۰,۱	۰,۲	گروه نفت
-۳,۴	۰,۹	۲,۵	گروه صنایع و معادن
-۰,۲	۱,۳	۲,۱	گروه خدمات
-۵,۸	۳,۰	۵,۸	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

✓ بخش کشاورزی

بررسی روند رشد تولید ناخالص داخلی در بخش کشاورزی طی چهار برنامه پنج ساله نشان می دهد که میانگین رشد در طول چهار برنامه ۵,۹ درصد بوده است. به رغم این رشد نسبتاً بالا بخش کشاورزی با مسائل و چالش های بزرگی مواجه است.

✓ متأسفانه در هشت سال گذشته، تلاش دولت برای تنظیم بازار اساساً معطوف به افزایش واردات محصولات کشاورزی بوده است. اتخاذ این رویکرد پایه و اساس تولید را تضعیف کرده و مشکلات عدیده ای برای تولید و تولید کننده ایجاد نموده و موجب خروج ارز فراوان از کشور شده است. به نحوی که کسری تراز تجاری بخش کشاورزی از متوسط سالیانه ۱/۴ میلیارد دلار در برنامه سوم به مقدار متوسط ۳ میلیارد دلار طی برنامه چهارم (حدود ۲۱۵ درصد افزایش) و در ادامه متوسط سه سال اخیر بالغ بر ۵/۳ میلیارد دلار گردیده است که در کشاورزی کشور سابقه ندارد. در سال ۱۳۹۱ ارزش واردات محصولات کشاورزیه حدود ۱۴۰۹۲ میلیون دلار و ارزش صادرات این محصولات به ۶۱۰۸ میلیون دلار رسیده است. تراز تجاری در این سال معادل ۷۹۸۲ میلیون دلار منفی بوده است. پایین بودن ضریب خودکفایی به ویژه در محصولات اساسی مانند دانه های روغنی و وابستگی شدید صنعت دام و طیور به نهاده های وارداتی دو معضل بزرگ این بخش است.

✓ میانگین سهم بخش کشاورزی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی کشور طی برنامه های اول لغایت سوم و سه سال اول برنامه چهارم به ترتیب ۴,۶، ۴,۲، ۴,۸ و ۵,۲ درصد (به قیمت های ثابت سال ۷۶) بوده است. در حالیکه در این دوره سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی حدود ۱۴,۵ درصد بوده است. قطعاً با نبود و کمبود شدید سرمایه و عدم سرمایه گذاری کافی حداقل به میزان استهلاک سالانه، نه تنها امکان انجام وظایف حاکمیتی در بخش فراهم نیست، بلکه عدم کفایت سرمایه گذاری موجب افزایش تدریجی قیمت های تمام شده محصولات و از دست رفتن مزیت نسبی تولید داخلی و عدم امکان رقابت در بازار جهانی و منطقه ای شده است. ضعف مکانیزاسیون در فرایندهای تولید، بهره برداری، فرآوری، بسته بندی و نگهداری محصولات یکی دیگر از پیامدهای کمبود سرمایه گذاری در این بخش است.

بخش صنعت

بخش صنعت و معدن پس از تجربه رشد متوسط سالانه ۱۱,۷ درصدی در دوره برنامه سوم (۱۳۸۳-۱۳۷۹)، در دوره برنامه چهارم (۱۳۸۸-۱۳۸۴) یک دوره رشد ملایم ۷,۳ درصدی را از سر گذراند. میانگین نرخ رشد سالانه این بخش در سالهای ۱۳۹۰-۱۳۸۹ حتی کمتر از این مقدار شد و به ۵,۹ درصد تنزل یافت. این عملکرد ضعیف را می توان به تاثیرات منفی رکود تورمی ناشی از بیماری هلندی در دوره رونق نفتی نسبت داد.

شواهد موجود گویای آن است که نرخ رشد این بخش در سال ۱۳۹۱ منفی بوده است. رکود بخش صنعت بواسطه تاثیر پذیری بالای آن از تحولات منفی تجارت خارجی در سال ۱۳۹۲ وخیم تر شد و تولید صنعتی در برخی از شاخه های تولید بشدت افت کرد (جدول ۱۰). رشد منفی بخش صنعت در دو سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ را می توان اساسا به اثرات منفی تحریم های تجاری و مالی کشورهای صنعتی علیه ایران نسبت داد.

جدول ۱۰: تحول تولید برخی از محصولات صنعتی در پنج ماهه اول سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲

شرح	واحد سنجش	پنج ماهه ۱۳۹۲	پنج ماهه ۱۳۹۱	درصد تغییر
روغن نباتی	هزار تن	۵۵۸,۱	۵۶۲,۸	-۰,۸
مجموع محصولات فولادی	هزار تن	۷۲۷۷	۷۴۷۰	-۲,۶
کاغذ	هزار تن	۲۲۰,۶	۲۲۹,۱	-۳,۷
کنسانتره زغالسنگ	هزار تن	۳۸۵,۱	۴۰۸,۳	-۵,۷
LAB	هزار تن	۵۵,۷	۵۹,۷	-۶,۷
LED + LCD	هزار دستگاه	۴۹۷,۴	۵۳۹,۶	-۷,۸
الکترو موتور	هزار دستگاه	۲۹۸۰,۹	۳۲۳۷,۷	-۷,۹
کارتن	هزار تن	۱۴۸,۷	۱۶۱,۹	-۸,۱
کولر آبی	هزار دستگاه	۵۴۳,۴	۵۹۹,۷	-۹,۴
ماشین لباسشویی	هزار دستگاه	۲۷۳,۸	۳۰۷,۳	-۱۰,۹
سموم دفع آفات نباتی	هزار تن	۱۱,۴	۱۳,۷	-۱۶,۷
تجهیزات صنعتی	هزار تن	۷۳,۴	۸۹,۶	-۱۸,۰
کاتد مس	هزار تن	۷۵,۸	۹۳,۶	-۱۹,۰
وانت	هزار دستگاه	۳۱,۶	۴۵,۹	-۳۱,۱
DMT	هزار تن	۱۵,۹	۲۸,۱	-۴۳,۴
انواع سواری + ون + دو دیفرانسیل	هزار دستگاه	۱۹۰,۴	۳۴۹,۸	-۴۵,۶
مانیتور	هزار دستگاه	۱۶۱,۱	۳۲۹,۵	-۵۱,۱
اتوبوس و مینی بوس	هزار دستگاه	۰,۲	۰,۶	-۶۶,۷
کامیون کشنده	هزار دستگاه	۲,۸	۹,۲	-۷۰,۱

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت، بانک اطلاعات آمار مقدماتی.

صادرات صنعتی نیز به تبع کاهش تولید در ۸ ماهه اول سال ۱۳۹۲ در همسنگی با دوره مشابه سال قبل تنزل یافت (نگاه کنید به جدول (۷) همین گزارش).

آمار جوازهای تاسیس و پروانه های بهره برداری نیز گویای آن است که رکود صنعتی در سال ۱۳۹۱ و ۴ ماهه اول سال ۱۳۹۲ بر سرمایه گذاری و اشتغال صنعتی تاثیر منفی گذاشته است (جدول ۱۱) و انتظار می رود این روند در سال ۱۳۹۳ نیز تداوم یابد.

جدول ۱۱: آمار جوازهای تاسیس و پروانه های بهره برداری در بخش صنعت کشور ۱۳۸۹-۱۳۹۲

شرح	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	فصل اول ۱۳۹۲	تیر ۱۳۹۲	مرداد ۱۳۹۲
تعداد جواز تاسیس صادره	۱۵۸۳۹	۱۵۹۴۶	۱۵۸۸۹	۴۱۴۱	۱۶۹۸	۱۵۴۳
پیش بینی سرمایه گذاری بر اساس جواز تاسیس صادره (میلیارد ریال)	۸۸۱۲۷۷	۸۱۶۴۵۸	۴۵۰۵۸۰	۲۱۳۲۷۱	۷۰۹۴۵	۱۲۱۳۴۵
پیش بینی اشتغال بر اساس جواز تاسیس صادره	۴۶۷۳۷۶	۴۶۶۲۳۳	۳۶۸۵۶۵	۱۱۵۰۴	۳۹۳۲۸	۴۱۱۶۴
تعداد پروانه های بهره برداری	۶۸۹۱	۶۳۴۱	۴۰۲۵	۵۳۰	۱۸۳	۱۶۸
میزان سرمایه گذاری بر اساس پروانه های بهره برداری (میلیارد ریال)	۱۹۴۰۶۸	۱۵۹۶۰۴	۹۰۳۵۰	۱۶۰۹۱	۱۸۰۱۴	۳۳۴۴
میزان اشتغال بر اساس پروانه های صادره	۱۳۱۰۸۵	۱۱۱۲۴۷	۷۰۳۲۷	۱۱۰۷۰	۴۴۸۲	۲۹۰۱

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت، نماگر ۱۷، سال ۱۳۹۲.

وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۱ در واکنش به کمبود ارز ناشی از تحریم های اقتصادی، برای واردات کالاهای دارای اولویت یک و دو ارز مرجع و برای اولویت ۳ تا ۹ ارز مبادله ای را اختصاص داد. در عین حال ممنوعیت واردات برای یکپهزار ردیف تعرفه ای را برقرار کرد. برای حمایت از تولید داخلی صادرات برخی مواد اولیه ممنوع شد. پس از آن که ارز مرجع جای خود را به ارز مبادله ای داد، وزارتخانه تمام تعرفه ها را نصف کرد. این اقدام برای تسهیل واردات مواد خام به کشور صورت گرفت. عملکرد بخش صنعت گویای آن است که این تدابیر چندان اثر بخش نبوده است.

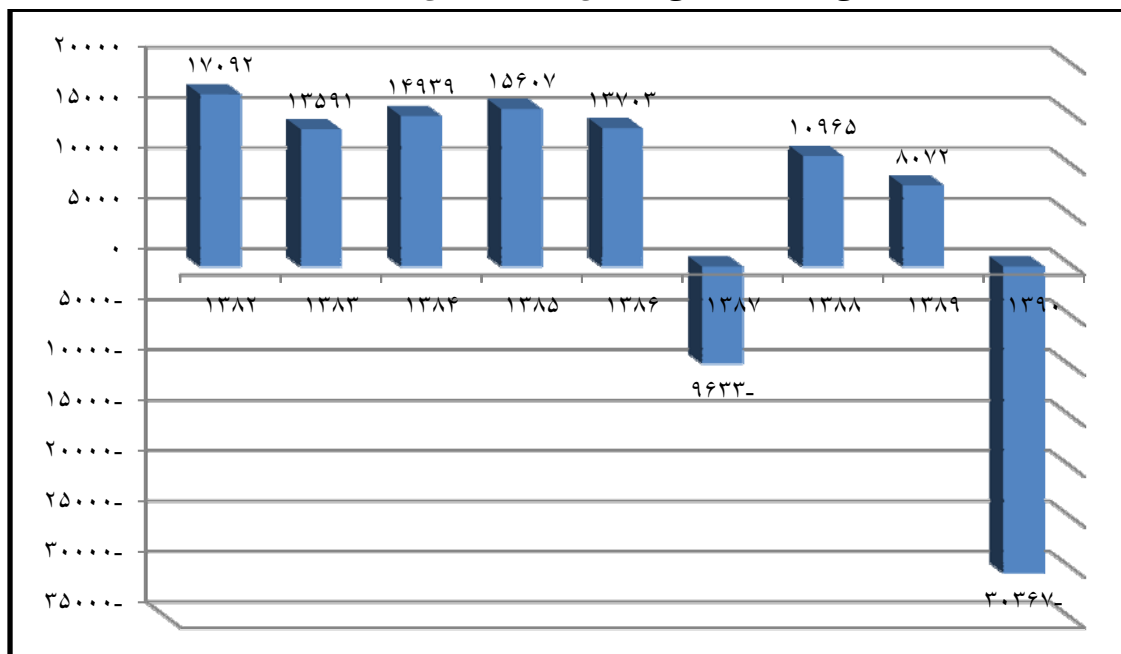
"بنا به اظهارات معاون وزیر صنعت، معدن و تجارت و رئیس هیئت مدیره و مدیر عامل سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی، تا پایان شهریور ماه سال جاری از حدود ۳۲۰۰۰ واحد صنعتی مستقر در این شهرک ها، ۱۷ تا ۱۸ درصد تعطیل شده اند. همچنین نزدیک به ۳۴ درصد واحدها نیز زیر ۵۰ درصد ظرفیت کار می کنند. بدین ترتیب ۵۲ درصد واحدهای صنعتی مستقر در شهرک ها دچار مشکلات جدی هستند. ایشان در زمینه دلایل بحران صنعتی به کمبود یا نبود نقدینگی، مشکلات ناشی از تحریم وضعیت شرکاء، بازار فروش و مشکلات تأمین مواد اولیه اشاره کرده اند.

ایشان در ادامه سخنان خود به یکی دیگر از مشکلات مهم واحدهای صنعتی، یعنی تنگناهای زیرساختی اشاره کرده اند. کمبود آب و برق مهمترین مشکل زیرساخت های صنعتی در شهرک های صنعتی است.

بدین معنا که اگر کلیه واحدهای صنعتی موجود با ظرفیت کامل بکار اشتغال یابند با کمبود آب و برق مواجه خواهند شد. مسئله واحدهای صنعتی که بهره برداری از آنها دچار اختلال شده موضوع دیگری است که ایشان به آن اشاره کرده اند. به گفته آقای سید ابریشمی حدود ۸ هزار واحد صنعتی در شهرک های صنعتی کشور مستقر است که بالای ۵۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته اند، ولی متأسفانه به راه اندازی نرسیده اند (به نقل از روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۸ آذر ۱۳۹۲، ص ۳)."

رشد منفی مانده حقیقی تسهیلات بانکی اعطایی به صنعت و معدن در سالهای ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰ و رشد اندک این تسهیلات در دو سال میانی آن، گویای آن است که نظام بانکی قادر به تامین مالی بخش صنعت و معدن در حد تقاضای ناشی از صدور پروانه های صنعتی نبوده است (نمودار ۱۰). قبض تسهیلات بانکی در سال ۱۳۹۱ و بحران بانکی سال ۱۳۹۲ نیز به هیچوجه آینده نوید بخشی را در حوزه سرمایه گذاری صنعتی نشان نمی دهد.

نمودار ۱۰: تغییرات مانده حقیقی تسهیلات بانکی به بخش صنعت و معدن (به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶) - (میلیارد ریال)

مستخرج از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

توضیح: بر اساس شاخص ضمنی قیمت بخش صنعت به قیمت واقعی محاسبه شده است.

مسئله در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ بخشی از تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن به طرحهای زوده بازده اختصاص یافته است. بررسی عملکرد طرحهای مذکور در چارچوب آیین نامه اجرایی گسترش بنگاههای کوچک اقتصادی زود بازده و کار آفرین - از ابتدای اجرای آیین نامه (اسفند ۱۳۸۴) تا پایان سال ۱۳۹۰ - نشان می دهد که تعداد ۶۸۰,۱ هزار فقره قرارداد به مبلغ ۲۹۵,۶ هزار میلیارد ریال توسط شبکه بانکی منعقد گردید. بر اساس قراردادهای منعقد شده پیش بینی می شد که از این طریق برای بیش از دو میلیون نفر فرصت شغلی فراهم خواهد گردید. خالص مبلغ تسهیلات پرداخت شده توسط بانک های عامل از ابتدای اجرای آیین نامه تا پایان اسفند ماه ۱۳۹۰ در مجموع معادل ۲۷۳,۶ هزار میلیارد ریال بود. واقعیت این است

که بخش مهمی از طرحهای زود بازده مربوط به بخش صنعت می شد. متأسفانه اغلب این طرحها فاقد توجیه اقتصادی بود و به دلیل عدم صلاحیت فنی متقاضیان و غیر اقتصادی بودن اغلب آنها با شکست مواجه شدند و نتایج مورد انتظار از آنها در زمینه تولید و اشتغال بدست نیامد. همچنین، عدم نظارت بانکها بر چگونگی استفاده از تسهیلات بانکی منجر به مصرف تسهیلات در فعالیتهای غیر مربوط گردید. به رغم آن که در اوائل دهه ۱۳۸۰ استراتژی صنعتی کشور در وزارت صنایع وقت تدوین گردید، اما عزم و اراده ای برای اجرای آن وجود نداشت. در دوره دولت دهم مجدداً وزارت صنعت و معدن درصدد تهیه استراتژی جدیدی برای بخش صنعت و معدن برآمد و سندی را در این زمینه تدوین کرد. متأسفانه این سند به دلیل ضعف های جدی در حوزه مبانی نظری، روش شناسی و سیاستگذاری نمی توانست گره گشای معضلات پیچیده این بخش حیاتی از اقتصاد کشور باشد.

✓ بخش معدن

فراوانی مواد معدنی در ایران مانند مس، سرب، روی، کرومیت، آهن و انواع سنگهای تزئینی نشانگر آینده درخشان اقتصاد معدنی و صنایع معدنی در کشور است. آمارها نشان می دهد میزان ذخایر معدنی ما بالغ بر ۵۷ تا ۶۰ میلیارد تن است و ۶۸ نوع ماده معدنی تا کنون در کشور شناسایی شده اند. از حدود ۵ هزار معدن فعال کشور سالانه ۳۰۰ تا ۴۰۰ میلیون تن مواد معدنی استخراج می شود و قرار است در برنامه پنجم توسعه این میزان به ۵۷۰ هزار تن افزایش یابد. به رغم پتانسیل های بالای بخش معدن در کشور، سهم معدن در ایجاد اشتغال و تولید ناخالص داخلی اندک است. زیرا ما نتوانسته ایم بسترهای نهادی و زیر بناهای توسعه ای این بخش را فراهم آوریم. در حوزه اکتشاف و فرآوری، راه درازی پیش رو داریم و در زمینه تجهیزات و ماشین آلات عقب مانده ایم.^۱

جدول ۱۲: وضعیت پروانه های بهره برداری صادره در بخش معدن

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	درصد تغییرات
تعداد (فقره)	۱۰۴۰	۸۱۹	-۲۱,۳
ظرفیت استخراج (میلیون تن)	۶۸	۴۳	-۳۶,۸
ذخیره قطعی (میلیون تن)	۲۶۷۶	۲۳۲۶	-۱۳,۱
اشتغال (هزار نفر)	۱۰,۰	۷	-۲۸,۲
سرمایه گذاری (میلیارد ریال)	۹۶۲۲,۰	۷۳۲۳	-۲۳,۹

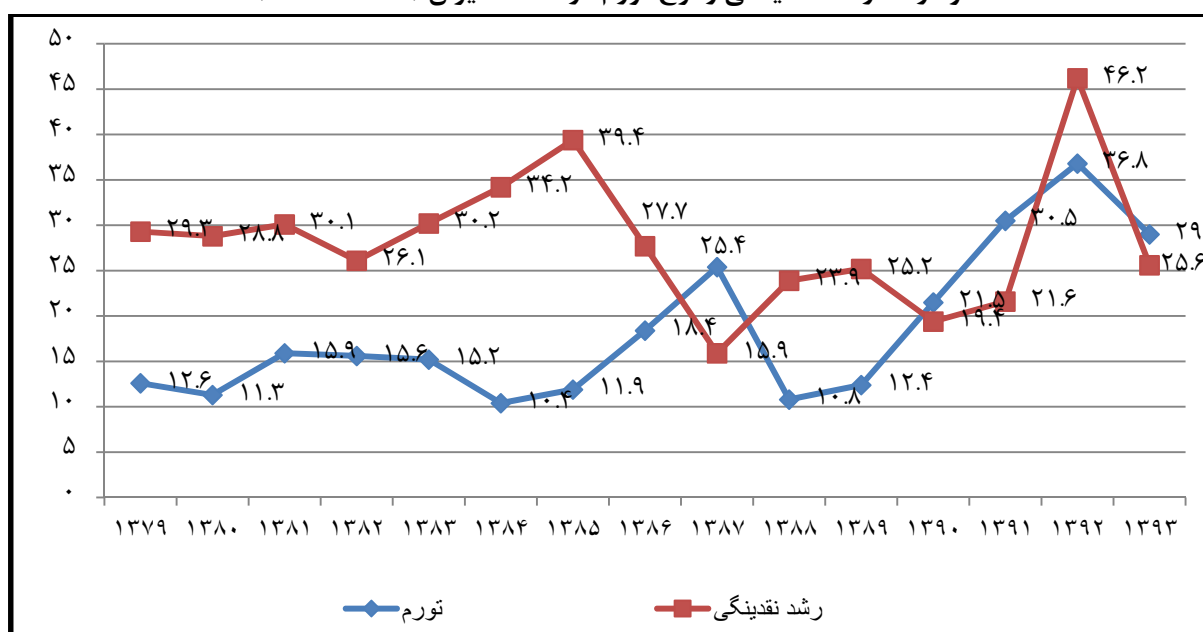
گزارش ماهانه وزارت صنعت، معدن و تجارت، نماگر شماره ۱۷.

نرخ تورم که در اقتصاد کشور در سال ۱۳۸۴ به کمترین مقدار خود رسیده بود، در دوره سه ساله بعد به دلیل افزایش سریع نقدینگی در اقتصاد کشور سیر صعودی پیمود. سیاست دولت های نهم و دهم برای

^۱ - مهندس محمد رضا بهرامن، نگاههای توسعه ای را تقویت کنیم، سرمقاله فصلنامه سنگ و معدن، پاییز ۱۳۹۲، شماره ۲۹.

کنترل نرخ تورم داخلی در استفاده از لنگر اسمی نرخ ارز و باز کردن درهای تجارت خارجی به روی واردات خلاصه می شد. هر چند در سالهای ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ نرخ تورم در اقتصاد کشور کاهش یافت، اما از سال ۱۳۹۰ در پی اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها و سپس از سال ۱۳۹۱ بدنبال تشدید تحریم های اقتصادی سیر صعودی پیمود. تنزل نرخ ارز و محدودیت حجم واردات در سالهای ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ و رکود تولید در این دو سال نیز مزید بر علت شد و اقتصاد ایران در ۶ ماهه اول سال ۱۳۹۲ بالاترین نرخ تورم بعد از سال ۱۳۷۴ را تجربه کرد (نمودار ۱۱).

نمودار ۱۱: رشد نقدینگی و نرخ تورم در اقتصاد ایران (۱۳۷۹-۱۳۹۳)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

در نمودار فوق نرخ تورم سال ۱۳۹۳ و رشد نقدینگی در سال های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ مربوط به پیش بینی صندوق بین المللی پول است. این نهاد بین المللی کاهش نرخ تورم را به ۲۹ درصد تا پایان سال ۲۰۱۴ پیش بینی نموده است.

در طول زمان طرح مسکن مهر از یک طرح حمایتی به یک طرح گسترده ملی در جهت افزایش عرضه مسکن با هدف احتمالی کاهش هزینه ها سکونت تبدیل گشت. لیکن علیرغم گستردگی طرح، تمهیدات لازم به منظور تأمین مالی طرح اندیشیده نشده بود.

بخش اعظم منابع مورد نیاز برای اجرای این طرح از محل منابع بانک مرکزی تأمین شده، به طوری که در پایان خرداد سال ۱۳۹۲ حجم بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی به حدود ۳۹۲ هزار میلیارد ریال رسید که به ترتیب ۷۳ و ۴۲٫۳ درصد از کل بدهی بانک ها به بانک مرکزی و پایه پولی کشور را تشکیل می دهد. حجم بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی در پایان مرداد سال ۱۳۹۲ به ۴۰۵ هزار میلیارد ریال رسیده که ۷۱٫۲ درصد از بدهی بانک ها به بانک مرکزی را تشکیل می دهد.

جدول ۱۳: سهم بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی در رشد پایه پولی (درصد / واحد درصد)

پایان سال					
۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	خرداد ۱۳۹۲	
۱۱,۹	۱۳,۷	۱۱,۴	۲۷,۶	-۵,۰	رشد پایه پولی
-۱۳,۱	۲۶,۶	۱۲,۹	۹,۲	۴,۳	سهم بدهی بانک ها از رشد پایه پولی
۰,۴	۱۶,۲	۲۱,۵	۱۱,۸	۱,۳	سهم بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی از رشد پایه پولی
۱۱,۵	-۲,۵	-۱۲,۸	۲۵,۶	-۱۰,۱	رشد پایه پولی بدون لحاظ بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی از ابتدای اجرای طرح مسکن مهر

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۵.۲. بحران بانکی و تحریم ها

در دوره ۱۳۹۲-۱۳۸۴ به رغم رشد سریع نقدینگی در اقتصاد کشور، نظام بانکی و بازار سرمایه ایران نتوانست منابع مالی مورد نیاز بخش های کشاورزی، صنعت، معدن و مسکن را در حد مورد انتظار تامین کند. این وضعیت در حالی پیش آمده که به گفته وزیر اقتصاد و دارایی امروزه ۹۶ درصد منابع بانکها صرف پرداخت تسهیلات بانکی شده است. در حالی که این رقم باید ۸۰ درصد باشد. در واقع در دوره مورد اشاره، تعدادی از بانکهای دولتی برای تامین مالی تسهیلات تکلیفی ناگزیر از استقراض از بانک مرکزی شدند.

بحران مالی در نظام بانکی کشور خود را بصورت بالا رفتن نسبت تسهیلات به منابع مالی بانکها، مطالبات معوق بانکها و عدم کفایت سرمایه بانکها نشان داده است. این در حالی است که نیازهای اعتباری بخش خصوصی به دلیل نرخهای بالای تورم در اقتصاد کشور و تنزل بی سابقه ارزش پول ملی بشدت افزایش یافته است. برای یافتن دلایل پارادوکس فراوانی نقدینگی و کمبود تسهیلات بانکی لازم است به عوامل زیر توجه شود:

۱- هر چند نرخ پس انداز در اقتصاد کشور پایین نیست، اما منفی بودن نرخ حقیقی سود پرداخت شده به حسابهای پس انداز بانکی، مانع جذب پس اندازها به شبکه بانکداری رسمی می شود. در عین حال تولید کنندگان و عاملان اقتصادی از بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی گله مند هستند.

۲- نرخ سود در فعالیتهای مختلف اقتصادی کشور بسیار واگرا و متفاوت است. در اقتصاد ایران به دلیل تزریق عایدات نفتی به اقتصاد کشور و تنزل نرخ حقیقی ارز در دوره ۱۳۹۰-۱۳۸۴، قیمت نسبی کالاها و خدمات غیر قابل مبادله (در فرای مرزهای ملی) افزایش یافت. به همین دلیل شاهد گرایش بخش خصوصی به سرمایه گذاری در خدمات توزیع و فروش، زمین و مستغلات شهری بوده ایم. حتی بانکهای خصوصی و دولتی در این دوره بیش از هر زمان دیگر تلاش کردند با تشکیل شرکتهای سرمایه گذاری به جای اعطای تسهیلات به بخش خصوصی راسا در زمینه مستغلات شهری از جمله ساختن آپارتمانهای مسکونی و اداری، هتل و مراکز خرید سرمایه گذاری کنند. زمانی که به دلیل تشدید تحریم ها انتظارات تورمی بالا گرفت و احتمال تنزل ارزش پول ملی افزایش یافت، موسسات پولی و اعتباری تحت نظارت بانک مرکزی و موسسات پولی و اعتباری غیر متشکل که ۳۰ درصد نقدینگی کشور را اداره می کنند، وارد بازار ارز و طلا شدند و به

شکل گیری و افزایش بحران دلار دامن زدند. این تجربه نشان داد که نظام انگیزشی و مالی کشور در سه زمینه زیر مشکل جدی دارد:

✓ یکم آن که در ایران بر خلاف بسیاری از کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، مالیات بر افزایش ارزش داراییها وجود ندارد. از اینرو معاملات مکرر بر روی زمین و ساختمان، اوراق بهادار و طلا بسیار سود آور است. با وضع مالیات بر افزایش ارزش داراییها می توان این چولگی نظام انگیزشی بازار را برطرف کرد و الگوی تخصیص منابع را در اقتصاد کشور دگرگون نمود.

✓ دوم آن که مقررات تنظیمی بانک مرکزی برای کنترل فعالیتهای موسسات بانکی و مالی و اعتباری کافی نیست و در عمل اثر بخشی لازم را ندارد.

✓ سوم آن که یکبار دیگر روشن شد که لازم است فعالیتهای شرکتهای سرمایه گذاری بانکها تحت ضابطه درآید و از عملیات بانکی این موسسات منفک شود. از این طریق هدایت آسان منابع مالی تجهیز شده توسط بانکها به شرکتهای سرمایه گذاری تحت پوشش آنها محدودتر خواهد شد.

۳- حجم بالای بدهی های معوق بانکی (بیش از ۷۵ هزار میلیارد تومان) خود به صورت یکی از مسائل نظام بانکی کشور، موجب قفل شدن منابع بانکی شده است. نکته در خور توجه این است که فقط ۱۴,۵ درصد این بدهی های معوق مربوط به بخش صنعت و معدن است و بخش عمده آن مربوط به وارد کنندگانی است که در دوره رونق نفتی سود سرشاری از این محل به جیب زده اند.

۴- در دولت های نهم و دهم به رغم افزایش بی سابقه منابع مالی دولت، به دلیل فقدان یک سیاست مسئولانه مالی، تعادل میان منابع و مصارف مالی بودجه رعایت نمی شد. در اواخر این دوره که دولت با مضیقه مالی مواجه شده بود، شروع به دست اندازی گسترده به منابع مالی سیستم بانکی کرد. میزان تسهیلات تکلیفی بانکها شامل مسکن مهر، طرحهای زود بازده و الزام بانکها به پرداخت تسهیلات به برخی از شرکتهای دولتی، بار بزرگی بر گردن بانک مرکزی و نظام بانکداری دولتی گذاشت. بخشی از استقراض بانکها از بانک مرکزی، ناشی از همین الزامات مالی دولت بود. همچنین بخشی از تسهیلات معوق، مربوط به طرحهای مسکن مهر و طرح های زود بازده است. این تجربه یکبار دیگر نشان داد که لازم است از مداخله مستقیم دولت در بازارهای مالی اجتناب شود.

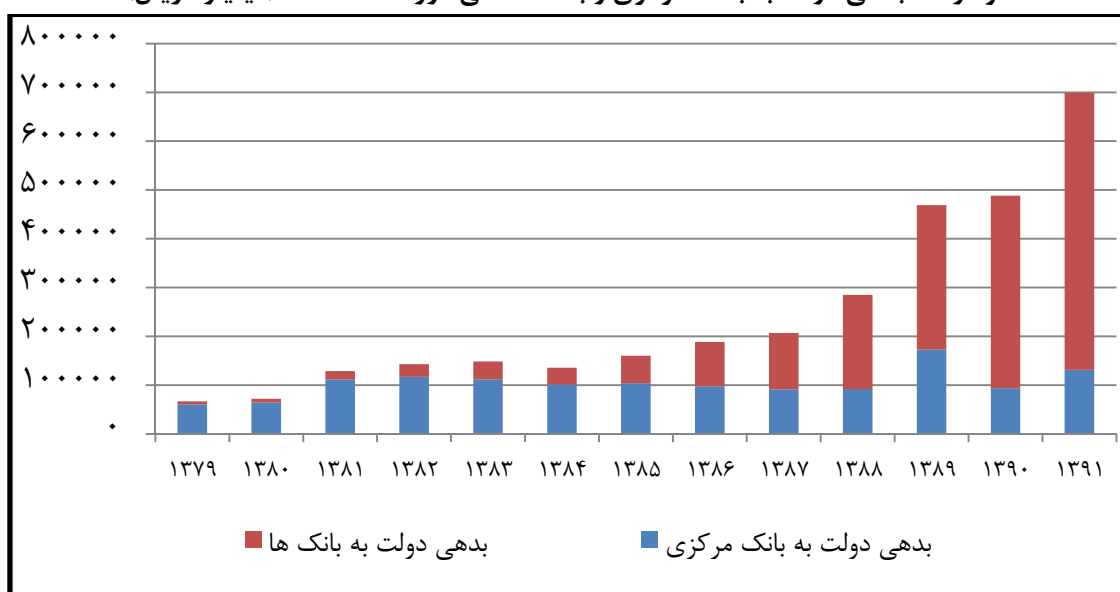
جدول ۱۴: خطوط اعتباری دریافتی بانک مسکن و سهم آن از کل بدهی بانک ها به بانک مرکزی (میلیارد ریال)

کل بدهی	سایر	طرح مسکن مهر	اعتبار در حساب جاری	اعتبارات مستقیم	اضافه برداشت	
۱۴۲۳۳۸	۰	۶۹۹۹۹	۱۴۴۸۸	۸۴۴۸۶,۶	۵۷۸۵۲	بانک مسکن
۳۳۵۱۸۳	۹۶۲۲۱	۶۹۹۹۹	۲۷۴۸۸	۱۹۳۷۰۷,۱	۱۳۱۹۶۰	کل بانک ها
۴۲,۵	۰	۱۰۰	۵۲,۷	۴۳,۶	۴۳,۸	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)
۲۹۰۱۴۶	۰	۶۸۰۰۰	۱۳۵۰۰	۸۱۵۰۰	۲۰۸۶۴۶	بانک مسکن
۴۳۵۰۵۷	۷۱۶۶۸	۶۸۰۰۰	۲۷۵۰۰	۱۶۷۱۶۸	۲۶۷۴۳۵	کل بانک ها
۶۶,۷	۰	۱۰۰	۴۹,۱	۴۸,۸	۷۸	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)
۳۸۰۱۰۲	۰	۶۷۰۰۰	۱۲۵۰	۶۸۲۵۰	۳۱۱۸۵۲	بانک مسکن
۴۹۲۴۳۱	۴۵۱۸۸	۶۷۰۰۰	۲۶۴۰۳	۱۲۸۵۹۱	۳۵۳۸۴۱	کل بانک ها
۷۷,۲	۰	۱۰۰	۴,۷	۴۹,۲	۸۸,۱	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)
۴۰۵۳۱۵	۰	۵۱۷۵۰	۲۳۷۴۶۱	۲۷۹۲۱۱	۱۲۶۱۰۴	بانک مسکن
۵۶۹۲۳۳	۵۱۴۸۸	۵۱۷۵۰	۲۲۹۴۶۱	۳۳۲۶۹۹	۲۳۶۵۳۳	کل بانک ها
۷۱,۲	۰	۱۰۰	۹۹,۱	۸۳,۹	۵۳,۳	سهم بانک مسکن از کل بانک ها (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

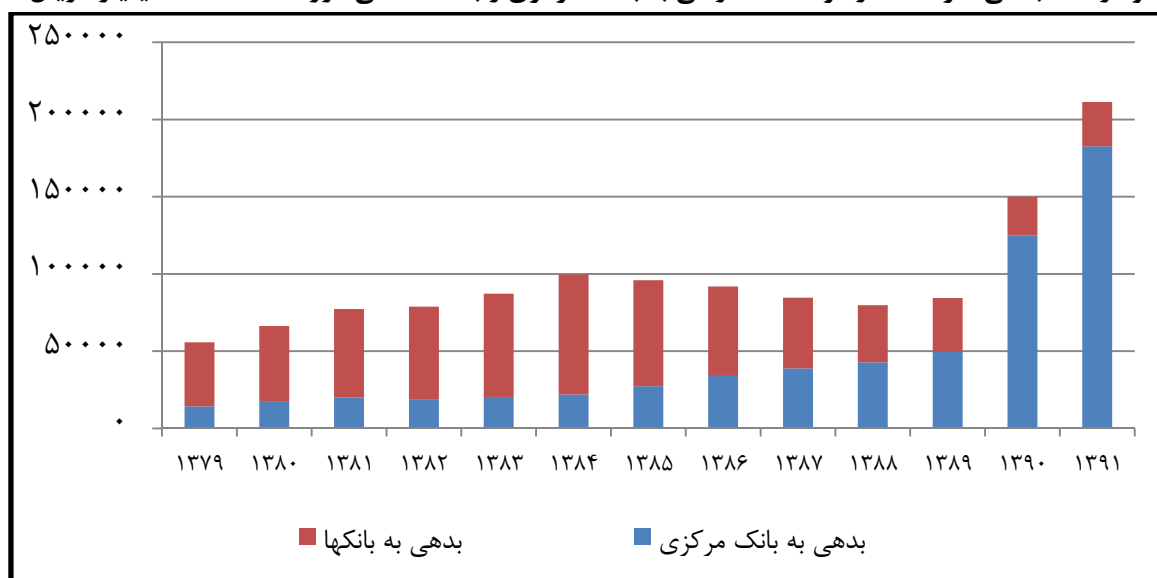
۵- نکته حائز اهمیت دیگر افزایش بدهی های دولت و شرکتهای دولتی به بانکها و بانک مرکزی است که منجر به جانشینی مالی دولت و در تنگنا قرار گرفتن بخش خصوصی در بازارهای مالی شده است (نمودارهای ۱۲ و ۱۳). این موضوع از منظر بخش خصوصی حایز اهمیت کلیدی است. چرا که افزایش هزینه های تولید و سرمایه گذاری تقاضا برای تسهیلات بانکی را از سوی بخش خصوصی به شدت افزایش داده است. اما بانکها به دلیل قفل شدن بخشی از منابع بانکی بابت بدهی های معوق خصوصی و عمومی و افزایش بدهی های دولت به سیستم بانکی با بحران مالی مواجه اند و قادر به پاسخگویی به نیازهای بخش خصوصی نیستند.

نمودار ۱۲: بدهی دولت به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱-۱۳۷۹ (میلیارد ریال)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای سال های مختلف

نمودار ۱۳: بدهی شرکت ها و موسسات دولتی به بانک مرکزی و بانک ها طی دوره ۹۱-۱۳۷۹ (میلیارد ریال)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای سال های مختلف

۶- مساله ديگر مربوط به استقراض دولت و شرکتهای دولتی از بازارهای مالی به صورت انتشار اوراق مشارکت و اسناد خزانه اسلامی و صکوک است. در قانون بودجه سال ۱۳۹۲ برای پوشش کسری های پیدای پنهان دولت، انتشار اوراق مشارکت ریالی تا سقف ۵۰ هزار میلیارد ریال پیش بینی شده بود که مطابق پیش بینی دولت تا پایان سال ۳۰ درصد آن محقق خواهد شد. علاوه بر این از محل سایر منابع حاصل از واگذاری دارایی های مالی تا سقف ۱۳ هزار میلیارد ریال اعتبار در بودجه عمومی دولت پیش بینی شده بود که انتظار می رود ۱۰۰ درصد آن محقق شود. در قانون بودجه همچنین به دولت اجازه داده شده برای پرداخت بدهی آن به بخش خصوصی، معادل ۶۰ هزار میلیارد ریال اسناد خزانه اسلامی منتشر کند. به وزارتخانه های نیرو، نفت، راه و شهرسازی، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ارتباطات و فناوری و وزارت صنعت، معدن و تجارت و وزارت جهاد کشاورزی نیز مجوز انتشار ۱۵۰ هزار میلیارد ریال اوراق مشارکت ریالی یا صکوک اعطا شده است. بدیهی است که با انتشار این اوراق توسط دولت و شرکتهای دولتی، بخشی از منابع پس اندازی جامعه به خرید آنها اختصاص می یابد و انقباضی در عرضه وجوه قابل وام دهی به زیان بخش خصوصی شکل می گیرد. در واقع از این طریق دولت در بازارهای مالی جانشین بخش خصوصی می شود. متأسفانه با توجه به محدود شدن منابع مالی دولت در سال آینده و نیز مشکلات مالی شرکتهای بخش انرژی و شرکتهای صنعتی و معدنی دولتی، انتظار می رود مراجعه دولت و شرکتهای دولتی به بازارهای مالی برای استقراض مستقیم از سیستم بانکی و نیز انتشار اوراق بدهی افزایش یابد.

تا جایی که به بازار سرمایه مربوط می شود، باید گفت بورس اوراق بهادار در وضعیتی نیست که در بازار اولیه سهم بزرگی در تجهیز منابع مالی ایفا کند. رونق معاملات بورس در بازار ثانویه همزمان با تشدید بحران اقتصادی در کشور از سال ۱۳۹۰ به این سو گویای آن است که خریداران سهام نه بر اساس پیش بینی عملکرد و سود آتی شرکتهای بلکه بر اساس تجدید ارزیابی دارایی های شرکتهای اقدام به خرید و فروش سهام می کنند. رونق بورس تحت این شرایط فقط می تواند توزیع رانت را میان خریداران و فروشندگان سهام

سامان دهد و چاره ساز مشکل کمبود منابع بخش خصوصی نخواهد بود. هر چند پیشنهادهای برای تنوع بخشیدن به ابزارهای مالی و تجهیز سرمایه شرکتهای بزرگ از طریق بازار اولیه در بورس مطرح شده است، اما تا کنون گام مهمی در این زمینه برداشته نشده است.

به دلیل بالا بودن ریسک کشور در سایه تشدید تحریم های غرب، چشم انداز جذب سرمایه گذاری خارجی به صنعت نفت و گاز و پتروشیمی و سایر صنایع کشور چندان نوید بخش نیست. انتظار می رود این وضعیت در پی دستیابی به یک راه حل صلح آمیز در مناقشه هسته ای دگرگون شود. در هر حال به نظر نمی رسد در کوتاه مدت از این رهگذر منابعی عاید کشور شود.

۲.۶. چشم انداز رفع تحریم های بین المللی

بر خلاف تصور نادرست رایج در برخی محافل سیاسی، اقتصاد ایران با جهان خارج در تعامل گسترده است. حجم بالایی صادرات و واردات کشور در هشت سال اخیر خود گواه وابستگی متقابل اقتصاد ایران و اقتصاد جهانی است. در تقسیم کار جهانی کشور ما صادر کننده نفت و گاز و محصولات صنعتی انرژی بر به بازارهای جهانی است. در مقابل نیاز کشور به واردات ماشین آلات، نهاده های تولید و برخی از کالاهای اساسی از بازار جهانی تامین می شود. بدین ترتیب اختلال در تجارت خارجی به منزله کاهش نرخ بهره برداری از ظرفیت های تولید در کوتاه مدت و تنزل میزان سرمایه گذاری در دراز مدت و تاثیر منفی آن بر رشد اقتصادی است. ضرورت حل عاجل مناقشات هسته ای ایران با غرب نیز از همین امر نشأت می گیرد. همانطور که آقای دکتر روحانی در رقابت انتخاباتی فرمودند، در کنار حفظ حقوق ایران در زمینه فعالیت های صلح آمیز هسته ای، لازم است چرخ های صنعت و اقتصاد کشور نیز به گردش درآید. اما نکته در اینجا است که در خوشبینانه ترین حالت، آثار حل مناقشات هسته ای در اقتصاد کشور با وقفه های زمانی زیر مواجه خواهد بود:

یکم- وقفه ناشی از انجام مذاکرات تا حصول به توافق.

دوم- وقفه ناشی از راستی آزمایی تعهدات طرفین.

سوم- وقفه ناشی از زمان لازم برای لغو قوانین مربوط به تحریم های سازمان ملل و کشورهای غربی به ویژه امریکا که می تواند تا چند سال به درازا بکشد.

چهارم- وقفه فنی و اجرایی برای رساندن تولید و صادرات نفت به سطح سابق. این کار مستلزم حل چالش های فنی موجود در تولید نفت و نفوذ مجدد در بازارهای نفتی است.

بدین ترتیب هر چند انتظار می رود به دنبال حصول توافق با کشورهای طرف گفتگو برخی از تحریم ها برداشته شود و قسمتی از موجودی ایران در بانکهای خارجی آزاد شود، اما تا زمان برداشته شدن کامل تحریم ها در وضعیت خوشبینانه، اقتصاد ایران حداقل در یک دوره ۳ تا ۴ ساله درگیر پیامدهای آن خواهد بود. در واقع لازم است راهبردهای اقتصادی مقابله با پیامدهای تحریم ها بر اقتصاد ایران با توجه به این وقفه های زمانی تنظیم شود.

۳. وضعیت صندوق توسعه ملی

صندوق توسعه ملی به موجب قانون برنامه پنجم تشکیل شده است. این صندوق مطابق قانون مذکور می تواند منابع خود را تنها به مصارف زیر تخصیص دهد:

- ۱- اعطای تسهیلات به بخشهای خصوصی، تعاونی و بنگاههای اقتصادی متعلق به مؤسسات عمومی غیردولتی برای تولید و توسعه سرمایه گذاریهای دارای توجیه فنی، مالی و اقتصادی.
- ۲- اعطای تسهیلات صادرات خدمات فنی و مهندسی به شرکتهای خصوصی و تعاونی ایرانی که در مناقصه های خارجی برنده می شوند، از طریق منابع خود یا تسهیلات سندیکایی.
- ۳- اعطای تسهیلات خرید به طرفهای خریدار کالا و خدمات ایرانی در بازارهای هدف صادراتی کشور.
- ۴- سرمایه گذاری در بازارهای پولی و مالی خارجی.
- ۵- اعطای تسهیلات به سرمایه گذاران خارجی با در نظر گرفتن شرایط رقابتی و بازدهی مناسب اقتصادی به منظور جلب و حمایت از سرمایه گذاری در ایران با رعایت اصل هشتماد (۸۰) قانون اساسی می باشد.

۶- تأمین هزینه های صندوق.

به موجب قانون برنامه پنجم توسعه:

- اولا- استفاده از منابع صندوق برای اعتبارات هزینه ای و تملک دارائیهای سرمایه ای و بازپرداخت بدهیهای دولت به هر شکل ممنوع است.
 - ثانیا- اعطای تسهیلات صندوق فقط به صورت ارزی است و سرمایه گذاران استفاده کننده از این تسهیلات اجازه تبدیل ارز به ریال در بازار داخلی را ندارند.
 - ثالثا- اعطای کلیه تسهیلات صندوق صرفاً از طریق عاملیت بانکهای دولتی و غیردولتی خواهد بود.
- شایان ذکر است که به موجب قوانین بودجه، قانونگذار برخی از شرایط فوق را عملاً نادیده گرفته و موجب اختلال در کارکرد صندوق شده است. اتاق بازرگانی ایران خواستار بازگشت به قواعد پیش بینی شده در قانون برنامه و رعایت سه شرط فوق است.
- عملکرد صندوق تا پایان تیر ماه ۱۳۹۲ برای اولین بار از زمان تشکیل آن به شرح زیر اعلام شده است^۱:

- کل منابع واریز شده به حساب صندوق تا ۹۲/ ۴/۳۱
- ۵۲,۹ میلیارد دلار
- کسر می شود:
- مجموع پرداختها اعم از تسهیلات ارزی و ریالی، سپرده ارزی و
- ۲۰,۱ میلیارد دلار
- تعهدات صندوق بابت طرحهای ارزی مصوب در دولت دهم
- ۱۴,۷ میلیارد دلار
- مانده قابل تخصیص در شروع به کار دولت یازدهم
- ۱۸,۱ میلیارد دلار

^۱ - کلیه داده های اماری این بخش از سایت رسمی صندوق توسعه ملی نقل شده است.

این صورت مالی مبهم است و در آن مصارف صندوق بر حسب موارد ذکر شده در قانون تفکیک نشده است. آخرین اطلاعات منتشر شده از سوی صندوق توسعه ملی گویای آن است که از سال ۱۳۹۰ یعنی سال شروع عملیات صندوق تا ۱۳۹۲/۵/۲۵ عملکرد طرح های مسدود شده ارزی بیش از ۲۱,۴ میلیارد دلار بوده است. تفکیک بخشی این تسهیلات در جدول (۱۵) آمده است.

جدول ۱۵: ترکیب بخشی طرح های ارزی مصوب تا تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲۵

بخش اقتصادی	تعداد	مبلغ (هزار دلار)
صنعت و معدن*	۲۸۰	۱۹۶۰۳۸۴۷
مسکن و ساختمان	۴۰	۵۶۸۶۸۷,۶
آب و کشاورزی	۲۲	۲۴۳۰۸۵,۸
صادرات	۱	۱۹۰۱۰۴
حمل و نقل	۴	۶۸۵۶۲۴,۳
سایر	۶	۱۲۹۶۸۷,۸
جمع	۳۵۳	۲۱۴۲۱۰۳۶,۸

* حوزه صنعت و معدن شامل طرح های مصوب در بخش نفت، گاز و پتروشیمی نیز می باشند.

به گفته مدیر عامل پیشین صندوق در دولت دهم، ۹ میلیارد دلار از طرح های پذیرفته شده مربوط به ۷ طرح نفت و گاز، ۳,۳ میلیارد دلار به ۱۲ طرح پتروشیمی، ۲,۴ میلیارد دلار برای ۲۰ واحد نیروگاه برق، ۱,۸ میلیارد دلار به ۳۱ طرح فولادی، ۴۶۷ میلیون دلار به ۲۲ واحد سیمانی و ۲,۱ میلیارد دلار برای ۱۷۶ طرح دیگر تخصیص یافته است.

شایان ذکر است که عملکرد صندوق در زمینه طرح های ارزی گشایش و پرداخت شده در دو سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بسیار محدود بوده است. بدین معنی که در این دو سال جمعاً برای ۵۶ طرح ارزی به مبلغ ۳,۷۵ میلیون دلار گشایش شده که از این تعداد ۲۴ طرح موفق به دریافت ۴۷۵,۴ هزار دلار گردیده اند. تسهیلات ریالی اعطایی مصوب در بخش های آب و کشاورزی و صنعت و معدن تا ۲۵ مرداد ماه سال ۱۳۹۲ به ترتیب ۷۶۳۳ و ۱۹۲۵۰ میلیارد ریال بوده است.

اگر صندوق تا پایان سال جاری فقط موفق به اعطای تعهدات طرح های ارزی مصوب در دولت دهم شود و دولت یازدهم قادر باشد، حداقل ۲۰ درصد عایدات ارزی حاصل از صادرات نفت خام را در سال ۱۳۹۳ به حساب صندوق توسعه ملی واریز نماید، در آن صورت حداقل مانده قابل تخصیص صندوق در طی سال آینده مبلغی در حدود ۲۵ میلیارد دلار خواهد بود. گرچه به نظر نمی رسد دولت به دلیل کاهش صادرات نفت در سال ۱۳۹۳، قادر باشد در سال آینده به مندرجات بند ۳ از قسمت ح ماده ۸۴ قانون برنامه پنجم مبنی بر افزایش سهم واریزی از منابع صادرات نفت و ارزش تهاتری نفت و فرآورده های نفتی عمل کند، اما به رغم این مساله وجوه قابل تخصیص صندوق در خور توجه است و می تواند برای تامین مالی واردات تجهیزات سرمایه ای بخش های صنعت، معدن، حمل و نقل و غیره کفایت کند.

مشکلی که قابل پیش بینی است این است که به دلیل تحریم های بین المللی، خود دولت بطور کامل به درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت دسترسی نخواهد داشت، تا آن را به حساب صندوق در نزد بانک

مرکزی ایران و یا شعب بانکهای خارجی واریز نماید. در عین حال وارد کنندگان ایرانی که از تسهیلات ارزی فوق استفاده خواهند کرد، ممکن است به دلیل تحریم برخی از کالاهای سرمایه ای نتوانند به سهولت این کالاها را خریداری و به کشور منتقل کنند.

اگر به مفاد قانون برنامه پنجم در مورد صندوق توسعه ملی وفادار باشیم، صندوق باید منحصراً تسهیلات ارزی بپردازد نه ریالی. در این صورت آن بخش از سرمایه گذاری (اعم از سرمایه در گردش و ثابت) طرحها که نیازمند واردات از خارج است، مشمول تسهیلات صندوق خواهد بود. این عملاً به معنای تخصیص منابع مالی بیشتر به طرحهای صنعتی و معدنی، حمل و نقل و صدور خدمات فنی و مهندسی خواهد بود و بخش های کشاورزی و ساختمان سهم کمتری از تسهیلات ارزی صندوق خواهند داشت. در این صورت دولت باید منابع مالی مورد نیاز بخش های آب و کشاورزی و ساختمان و مسکن را از طریق تقویت سرمایه بانکهای تخصصی ذیربط و یا وجوه اداره شده تامین مالی کند. گرچه این روال مطلوبی تلقی می شود، اما ممکن است دولت به دلیل مضيقه مالی خود به آن تن ندهد و در بودجه سال ۱۳۹۳ همانند بودجه سال ۱۳۹۲ بخشی از منابع صندوق را به اعطای تسهیلات ریالی اختصاص دهد. در این صورت دو مساله به وجود خواهد آمد:

- ✓ اولاً- دولت بخشی از اعتبارات مورد نیاز خود را بر عهده صندوق قرار خواهد داد و صندوق به زائده مالی دولت تبدیل خواهد شد.
- ✓ ثانیاً- عملاً صندوق همانند یک موسسه بانکی ایرانی عمل خواهد کرد و وجه تمایزی میان فعالیت آن و بانکها از نظر اعطای تسهیلات وجود نخواهد داشت.

۴. پیشنهاد برای رفع عاجلترین مشکلات تولید کشور

در این بخش با توجه به تحلیل های ارایه شده در قسمتهای قبلی این گزارش، پیشنهادات اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران برای رفع مشکلات عاجل تولید کشور ارایه می شود.

۴.۱. نظام ارزی و نرخ ارز

- ✓ تأسیس شعب فعال بانک های معتبر ایرانی برای تسهیل در تبادل ارزهای صادراتی به خصوص در کشورهای عراق و افغانستان.
- ✓ عملیاتی کردن هجینگ ارزی و بیمه نوسانات ارزی.
- ✓ حرکت به سمت نظام تک نرخی و شناور هدایت شده.

۴.۲. سیاست های تجاری

- ✓ لغو الزام صادرکنندگان جهت انجام امور گمرکی صادرات در گمرکات مراکز استان ها.
- ✓ عدم اخذ هر گونه مجوز و آزادسازی کامل صادرات کالاهای غیر نفتی که برای واردات مواد اولیه آنها از ارز مرجع استفاده نشده است.

- ✓ قبول گواهی مبدأ از هر کشور در مورد اسناد مواد اولیه وارداتی.
- ✓ حذف عوارض صادراتی محصولات لبنی.
- ✓ برنامه ریزی و حرکت جدی برای عقد موافقتنامه های دو جانبه تجارت آزاد با کشورهای عراق، افغانستان و پاکستان.
- ✓ پرداخت جوایز صادراتی معوقه و تدوین آیین نامه های جدید جهت پرداخت جوایز صادراتی در زمان صادرات.

۳.۴. تسهیلات بانکی

- ✓ تمرکز منابع بانک ها بر تأمین سرمایه در گردش بخش های تولیدی و طرح های صنعتی نیمه تمام.
- ✓ استمهال معوقات اشخاص حقیقی یا حقوقی که در امور تولیدی فعالیت دارند.
- ✓ بخشودگی جریمه خسارت ناشی از تأخیر بازپرداخت اقساط تسهیلات بانکی اشخاص حقیقی یا حقوقی، تا زمان تعیین تکلیف و تسویه حساب کامل.
- ✓ تشکیل کمیته حل اختلاف بانکی با محوریت اتاق بازرگانی به منظور رسیدگی به موارد اختلافی فعالان اقتصادی با بانک ها در نحوه محاسبه سود تسهیلات و تفسیر و اجرای بخشنامه های بانکی.
- ✓ عدم معوق اعلام نمودن بدهی فعالان اقتصادی (تسهیلات گیرندگان نظام بانکی) در موارد اختلافی با بانک ها تا زمان اعلام نظر کمیته حل اختلاف در اتاق بازرگانی.
- ✓ جلوگیری از تسری آثار معوق نمودن فعالیت واحدهای تولیدی و بازرگانی به دیگر شرکت های مجموعه ها به دلیل داشتن سهامدار عمده یا عضو هیات مدیره مشترک.
- ✓ رفع مشکل عدم استفاده از تسهیلات به دلیل معوق بودن بدهی نزد شبکه بانکی برای بنگاه هایی که دارای مطالبات از دولت هستند.
- ✓ آزادسازی وثیقه های مازاد و یا تبدیل وثیقه مناسب به میزان باقیمانده تسهیلات.
- ✓ جلوگیری از ممنوع الخروجی فعالان اقتصادی توسط بانک ها بدون حکم قضائی.
- ✓ پذیرش سفته برای گشایش های اعتبار اسناد داخلی توسط بانکها.
- ✓ اصلاح آخرین دستورالعمل اعتبار اسناد داخلی - ریالی.
- ✓ نظارت بانک مرکزی بر رفتار بانکها در تأمین مالی شرکت های تابعه آنها.
- ✓ افزایش سرمایه بانکهای تخصصی.
- ✓ ملزم کردن بانکهای تجاری به اعطای بخشی از منابع مالی آنها به صورت اعتبارات بین بانکی به بانکهای تخصصی.
- ✓ محاسبه بدهی بنگاه ها بر اساس نرخ سود تسهیلات در زمان دریافت و ممنوعیت افزایش نرخ سود تسهیلات در زمان استمهال و برگشت اضافه دریافتی از واحد ها.

۴.۴. حمایت از تولید در بخش کشاورزی

- ✓ تعریف بحران آب به عنوان یک چالش ملی و ارایه راه حل به صورت فرابخشی.
- ✓ اقدام بسیار فوری در راه اندازی و فعال نمودن دوباره پروژه های آبیاری تحت فشار و انجام فعالیت های آب و خاک.
- ✓ تأمین نهاده های مورد نیاز از قبیل کود، سم و بذر به اندازه کافی، کیفیت مطلوب و در زمان مناسب و مدیریت صادرات کودهای ازته تا زمان تأمین نیاز داخلی.
- ✓ ساده سازی و تسهیل واردات نهاده های تولید توسط بخش خصوصی و تأمین ضرر و زیان آنها در اثر توقف کشتی ها در بنادر به دلیل عدم گشایش اعتبار به موقع از سوی دولت.
- ✓ جبران کسری اعتبار بیمه محصولات کشاورزی.
- ✓ تشکیل شورای عالی کشاورزی در سطوح ملی و استانی به ترتیب با ریاست رئیس جمهور و استاندار.
- ✓ توقف سرمایه گذاری به منظور گسترش سطح زیر کشت.
- ✓ جلوگیری از گسترش بی رویه دامداری ها و مراکز پرورش طیور و صنایع لبنیات.
- ✓ تمرکز بر افزایش بازدهی عوامل تولید و کاهش ضایعات محصولات کشاورزی.
- ✓ اعلام قیمت های تضمینی محصولات کشاورزی در نیمه اول شهریور ماه هر سال بر مبنای قانون.
- ✓ ارتقاء امنیت سرمایه و سرمایه گذاری با پوشش بیمه ای مناسب و کاهش خطرپذیری.
- ✓ تقویت خرید نقدی محصولات کشاورزی مثل گندم، تا هدفمند کردن کامل یارانه ها.

۵.۴. حمایت از تولید در بخش صنعت

- ✓ تنظیم استراتژی توسعه صنعتی کشور.
- ✓ طبقه بندی طرح های صنعتی و معدنی بر حسب درصد پیشرفت فیزیکی کار و در اولویت قرار گرفتن طرح هایی که در آینده نزدیک به بهره برداری می رسند، برای تأمین مالی از طریق سیستم بانکی و صندوق توسعه ملی.
- ✓ پرداخت سهم ماده ۷ قانون هدفمند سازی یارانه ها تا سقف ۷۰ درصد و سهم مواد ۸ و ۱۱ قانون موصوف تا ۳۰ درصد خالص درآمد حاصل از هدفمند کردن یارانه ها.
- ✓ توجه لازم در اعطای مجوزهای صنعتی، به صرفه های مقیاس، ظرفیتهای موجود و مورد نیاز و هماهنگی سرمایه گذاری های مرتبط با رفع تدریجی تحریم های اقتصادی و مالی.
- ✓ افزایش سرمایه بانک صنعت و معدن و تمهید امکانات لازم برای دسترسی بیشتر این بانک به وجوه اداره شده و نیز استقراض بین بانکی.

۶.۴. حمایت از تولید در بخش معدن

- ✓ تأکید بر اجرای کامل قانون معادن و اصلاح آیین نامه اجرایی آن.

- ✓ اجرای بندهای "الف" و "ب" ماده ۱۵۷ قانون برنامه پنجم توسعه در جهت توسعه فعالیت های معدنی و ارتقای نقش معدن.
- ✓ جدا کردن صندوق بیمه سرمایه گذاری فعالیتهای معدنی از سایر صندوقها و ایجاد ساختار مناسب برای هدایت فعالیتهای صندوق در مسیر سیاست های اجرایی قانون معادن.
- ✓ کمک به تامین ماشین آلات سنگین مورد نیاز معادن و صنایع معدنی و نوسازی این ماشین آلات و رفع موانع مربوط به واردات آنها توسط معدنکاران و طراحی و اجرای ساز و کارهای حمایتی لازم از قبیل اعطای تسهیلات ارزان قیمت و حذف عوارض گمرکی.

۴.۷. امور مالیاتی

- ✓ استرداد لایحه اصلاح قانون مالیات های مستقیم از مجلس شورای اسلامی برای رفع مشکلات و کاستی های آن.
- ✓ اجرای قانون مالیات بر ارزش افزوده به نحوی که بار مالیاتی به مصرف کنندگان نهایی منتقل شود.
- ✓ تلاش در جهت تکمیل پایگاه بانک اطلاعات مالیاتی و اخذ مالیات از بخش توزیع.
- ✓ لغو بخشنامه شماره ۵۰۶۳۶ مورخ ۱۳۸۷/۴/۸ در خصوص اخذ مالیات علی الحساب از واردات که موجب افزایش هزینه تمام شده تولید می شود.
- ✓ اعطای تخفیف های مالیاتی برای جبران ریسک سرمایه گذاری در صنایع با فناوری نوین و سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه.
- ✓ تجمیع بخشنامه های مالیاتی در باب هر منبع، به نحوی که در خصوص هر منبع تنها یک بخشنامه وجود داشته باشد.
- ✓ هرگونه سرمایه گذاری جدید به منظور بازسازی و نوسازی و توسعه خط تولید مشمول بخشودگی مالیاتی گردد و از سود شرکت ها تا قبل از تقسیم آن، مالیات اخذ نشود.

۴.۸. کار و رفاه اجتماعی

- ✓ بازنگری در قانون کار و قانون تأمین اجتماعی بر اساس ماده ۷۳ قانون برنامه پنجم.
- ✓ اصلاح قانون جدید بیمه بیکاری.
- ✓ کاهش سهم بیمه کارفرما در کارگاه های دارای ۵ نفر شاغل و کمتر، به ۱۰ درصد.
- ✓ توقف عدم قبول دفاتر مالی بنگاه ها و علی الرأس کردن حق بیمه قراردادهای توسط موسسه حسابرسی سازمان تأمین اجتماعی در اجرای قانون رفع موانع تولید و همچنین قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی.

۴.۹. توانمندسازی بخش خصوصی

- ✓ عدم تبعیض بین بخش خصوصی و عمومی.

- ✓ عدم مداخله غیر ضرور دولت در بازارها.
- ✓ شفافیت در مناقصه های دولتی.

۱۰.۴. بهبود محیط کسب و کار

- ✓ اجرایی نمودن ماده ۲۸ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار در زمینه نحوه رسیدگی به اعتراضات مودیان مالیاتی و پرداخت کنندگان حق بیمه تأمین اجتماعی.
- ✓ اقدام قوه قضاییه و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور نسبت به کاهش تعداد فرآیندهای اداری ثبت املاک.

۱۱.۴. سایر

- ✓ اولویت بندی طرحهای عمرانی و اختصاص منابع مالی کمیاب به اجرای آن دسته از طرحهای عمرانی که ظرف سالهای ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ تکمیل خواهند شد.
- ✓ اولویت در پرداخت دیون دولت به مشاوران و پیمانکاران خصوصی.
- ✓ پرهیز از آغاز طرح های جدید توسط دولت.

پیوست ۱: لایحه پیشنهادی برای حمایت از تولید ملی در شرایط ویژه اقتصادی کشور

مقدمه:

پیش نویس لایحه حمایت از تولید ملی که توسط کمیسیون اقتصاد کلان اتاق ایران تهیه شده است به شرح زیر ارائه می شود. این لایحه با هدف اقدام عاجل و فوری برای تقویت تولید ملی کشور تهیه شده است. نظر کمیسیون اقتصاد کلان بر این است که ماده واحده زیر به صورت تبصره در قانون بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور درج شود و یا به صورت لایحه قانونی مستقل از سوی دولت محترم به مجلس شورای اسلامی ارائه گردد.

متن لایحه پیشنهادی

ماده ۱: شرکتهای تولیدی بخش خصوصی و تعاونی (اعم از کشاورزی، صنعتی و معدنی) و شرکت های صادراتی که در سال ۱۳۸۸ و سال های بعد از آن فعال بوده اند، مشمول مزایا و حمایت های این قانون قرار می گیرند.

تبصره ۱- شرکت های تولیدی فعال، شرکت هایی می باشند که در سال مزبور با تائید کتبی دستگاهها و سازمانهای ذیل:

- وزارت صنعت، معدن و تجارت

- سازمان امور مالیاتی

- سازمان تامین اجتماعی

- یا حسب مورد وزارت جهاد کشاورزی و یا وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی،

فعالیت های تولیدی در آن ها جاری بوده و صورت های مالی و بیمه خود را صرفنظر از زیان و یا تعویق ایفای تعهدات، وفق قوانین موضوعه ارائه داده اند. ان دسته از شرکت های تولیدی که بر اثر شرایط اقتصادی ناشی از تحریم ها از سال ۱۳۹۱، متوقف و یا تعطیل شده اند نیز شامل حمایت های این قانون با اولویت بعد قرار می گیرند.

تبصره ۲- تشخیص اهلیت بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی مشمول مزایا و حمایت های این قانون در هر استان، با معرفی و درخواست کتبی سازمان صنایع، معادن و تجارت استان، سازمان تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان و یا سازمان جهاد کشاورزی استان، حسب مورد و تصویب آن توسط کمیته ای متشکل از اعضای زیر می باشد:

۱- استاندار (رئیس کمیته)

۲- رئیس سازمان صنعت ، معدن و تجارت استان

۳- رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان

۴- رئیس سازمان تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان

- ۵- مدیر کل امور اقتصادی و دارایی استان
 - ۶- دادستان استان
 - ۷- اداره کل اطلاعات استان
 - ۸- رئیس بازرسی کل استان
 - ۹- رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان
 - ۱۰- رئیس اتاق تعاون استان
 - ۱۱- رئیس یکی از تشکل های مردم نهاد استان به انتخاب اعضاء فوق
- دبیرخانه این کمیته در اتاق بازرگانی، صنایع ، معادن و کشاورزی استان قرار دارد.

تبصره ۳- عملیات اجرایی برای بازداشت، توقیف و مزایده و حراج اموال و سایر وثائق بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی بدهکار به سازمان امور مالیاتی، سازمان تامین اجتماعی، بانکهای دولتی و خصوصی و موسسات مالی دارای مجوز از بانک مرکزی، برای مدت سه سال از تاریخ لازم الاجراء شدن این قانون تعلیق می گردد. بنگاه های تولیدی که تعطیل شده اند در صورت انجام فعالیت مجدد مشمول حکم این تبصره می شوند.

تبصره ۴- اعمال ماده (۲) قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی برای مدیران بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی به جز جرائم عمدی، از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون به مدت سه سال ممنوع می باشد و مدیران بنگاه های تولیدی که از این بابت در بازداشت باشند، از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون فوراً آزاد می شوند.

تبصره ۵- کلیه بانکها و موسسات مالی و اعتباری دولتی و خصوصی دارای مجوز از بانک مرکزی مکلفند در صورت درخواست شرکت های تولیدی، اقدام به توافق برای نحوه پرداخت بدهی نمایند. کلیه جرائم بنگاه های تولیدی که پس از این توافق و حسب برنامه زمان بندی توافق شده، اقدام به تسویه تسهیلات معوق خود نمایند، بخشیده می شود. زمان بندی جدید و نرخ سود تسهیلات تنها شامل اصل بدهی می گردد.

تبصره ۶- بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری دولتی و خصوصی دارای مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مجاز به دریافت سود و کارمزد بیش از نرخ مصوب شورای پول و اعتبار نمی باشند.

تبصره ۷- نرخ مالیات بر درآمد موضوع جزءهای (۲) و (۳) بند «الف» و جزء (۱) بند «ب» ماده (۹۶) قانون مالیات های مستقیم به صورت موقت برای بنگاههای مشمول این قانون به مدت سه سال از بیست و پنج درصد (۲۵٪) به پانزده درصد (۱۵٪) کاهش می یابد.

تبصره ۸- حق بیمه سهم کارفرما در بنگاه های تولیدی خصوصی و تعاونی مشمول این قانون، از بیست و سه درصد (۲۳٪) به هشت درصد (۸٪) تقلیل یافته و پانزده درصد (۱۵٪) باقیمانده از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون به مدت سه سال از سوی دولت پرداخت می شود.

تبصره ۹- از آنجا که حفظ شرکت های تولیدی فعال موجود در اولویت می باشد، بانک های دولتی و خصوصی دارای مجوز از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران موظف به تأمین سرمایه در گردش بنگاه های تولیدی دارای مصوبه کمیته تبصره ۲ این ماده می باشند.

تبصره ۱۰- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مکلف است، حداقل معادل ریالی مبلغ سه میلیارد و پانصد میلیون دلار از منابع صندوق توسعه ملی را نزد بانک های صنعت و معدن، کشاورزی، ملی و سپه سپرده گذاری نماید تا مبلغ مذکور از سوی بانک های عامل و با معرفی وزارت خانه های صنعت، معدن و تجارت یا وزارت جهاد کشاورزی و یا وزارت تعاون، کار و امور اجتماعی حسب مورد و تأیید کمیته موضوع تبصره ۲ این ماده به مصرف برسد.

تبصره ۱۱- بانک ها در صورت عدم اجرای تعهدات و قراردادهای و یا تعلیق تسهیلات تعهد شده، ملزم به پرداخت جریمه دیرکرد با نرخ سود تسهیلات مصوب شورای پول و اعتبار هستند.

تبصره ۱۲- کلیه بانکها مکلفند برای شرکت های تولیدی دارای مصوبه کمیته مذکور در تبصره ۲ با دریافت نقدی حداکثر ده درصد (۱۰٪) مبلغ گشایش اعتبار از شرکت تولید و اخذ اسناد تجاری، مبادرت به گشایش اعتبار برای ورود مواد اولیه نمایند.

تبصره ۱۳- گمرک ایران موظف است برای شرکت های دارای مجوز کمیته تبصره ۲ فوق با اخذ ضمانت نامه بانکی یا بیمه نامه یا سفته و یا سایر تضمین های معتبر به تشخیص خود، نسبت به ترخیص کالا اقدام و حداکثر تا یک سال پس از ترخیص کالا نسبت به دریافت حقوق ورودی اقدام نماید.

تبصره ۱۴- محاسبه حقوق ورودی در روز ترخیص برای هر کالا با نرخ ارز در روز ثبت سفارش کالا خواهد بود.

تبصره ۱۵- تعرفه حقوق ورودی مواد اولیه شرکت های تولیدی، با منشاء ارز صادرات غیر نفتی، بیست درصد (۲۰) کمتر از کالاهای وارداتی با سایر ارزها خواهد بود.

تبصره ۱۶- مزایا و حمایت های موضوع این ماده توسط شرکت های تولیدی صرفاً می بایست در خصوص موضوع فعالیت تولیدی واحد مربوطه بکار برده شود. تخطی و استفاده از منابع حاصل از مزایای این ماده در غیر موضوع تصویب شده و موضوع فعالیت واحد تولیدی، موجب فسخ و توقف کلیه حمایت های معمول شده گردیده و کلیه بدهی ها به همراه جرائم مربوطه تبدیل به دین حال خواهد شد. بنگاههای خاطی توسط کمیته موضوع تبصره ۲ این ماده به نهاد قضائی معرفی و حداکثر مجازات های در نظر گرفته شده در قوانین موضوعه، برای اشخاص حقوقی و یا حقیقی مشمول متخلف اعمال خواهد شد.

تبصره ۱۷- منابع مالی مورد نیاز موضوع حمایت های این قانون از محل عواید حاصل از افزایش حقوق ورودی کالاهای لوکس که میزان آن در آیین نامه اجرایی این قانون تعیین خواهد شد، مالیات ارزش افزوده آنها و صندوق توسعه ملی تأمین می گردد.

تبصره ۱۸- در راستای حصول به توسعه اقتصادی پایدار، دولت موظف است حداکثر در مدت ۶ ماه از تاریخ لازم اجراء شدن این قانون نسبت به تدوین و ارائه راهبردهای توسعه صنعت و معدن و کشاورزی اقدام نماید تا در قالب یک قانون مادر مورد تصویب قرار گیرد.

تبصره ۱۹- آئین نامه اجرائی این قانون با حضور نمایندگان اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون توسط دولت تهیه و ابلاغ می گردد.

فهرست منابع

- ✓ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، پیشنهادهای کمیسیون های تخصصی اتاق بازرگانی ایران برای توجه و استفاده در برنامه ۱۰۰ روزه دولت محترم.
- ✓ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب های ملی، دوره ۸۹-۱۳۳۸.
- ✓ بخشنامه بودجه سال ۱۳۹۳ دولت.
- ✓ پیله فروش، میثم (۱۳۹۱)، رد پای نفت در بودجه، فصلنامه تازه های اقتصاد، شماره ۱۳۶.
- ✓ سایت رسمی صندوق توسعه ملی.
- ✓ فصلنامه صنعت و معدن، پاییز ۱۳۹۲، شماره ۶۹.
- ✓ قانون برنامه پنجم توسعه کشور.
- ✓ قانون بهبود محیط کسب و کار، مصوب ۱۳۹۱.
- ✓ قانون بودجه کشور در سال ۱۳۹۲.
- ✓ قانون هدفمند کردن یارانه ها، مصوب ۱۳۸۹.
- ✓ گمرک جمهوری اسلامی ایران، آمار سالانه صادرات و واردات.
- ✓ نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، برای سال های مختلف.
- ✓ وزارت صنعت، معدن و تجارت، گزارش ماهانه، نماگر شماره ۱۷.
- ✓ Roubini, When Will Iran Run Out of Money, October ۲, ۲۰۱۳.
- ✓ World Bank, Doing Business, ۲۰۱۳.